

Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat riidat oikeuskäytännössä

Riikka Helenius

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat riidat oikeuskäytännössä

Riikka Helenius
Liiketalouden koulutus
Opinnäytetyö
05/2023

Riikka Helenius

Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat riidat oikeuskäytännössä

Vuosi

2023

Sivumäärä

66

Opinnäytetyössä tutkitaan lapsen huolto -käsitettä sekä huollon ja asumisen vaihtoehtoja. Lisäksi analysoidaan lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia Helsingin käräjä-oikeuden, hovioikeuden ja korkeimman oikeuden ratkaisuja sekä sitä, millä perusteella tuomioistuimien päätynyt kyseisiin ratkaisuihin. Opinnäytetyössä tutkitaan myös, kuinka vahva ohjaus ratkaisuihin on yksihuoltoon tai yhteishuoltoon. Onko kynnys yksihuoltoon aina sama esimerkiksi eri-ikäisten lasten kohdalla? Voiko yksinhuoltajuuden saada, jos toinen vanhemmista vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista?

Opinnäytetyön metodina on lainoppi, eli oikeusdogmatiikka. Teoriapohjana tarkastellaan lapsen huollon oikeudellista sääntelyä ja lapsen edun käsitettä. Lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) uudistettiin vuonna 2019, ja siinä yhteydessä vahvistettiin muun muassa lapsen osallisuutta ja täsmennettiin lapsen edun arviointikriteereitä. Opinnäytetyössä pohditaan, mitä lapsen edulla tarkoitetaan ja miten lapsen etu näyttäytyy tuomioistuimen ratkaisuisissa.

Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta oikeuskäytännössä tutkitaan oikeustapausten, pääasiassa Helsingin käräjäoikeuden vuosina 2020-2022 tekemien ratkaisujen kautta. Tuomasjärjestelmästä valikoitui satunnaisotannalla 27 ratkaisua ja Aipa-järjestelmästä 23 ratkaisua tarkemman analysoinnin kohteeksi. Oikeustapauksia kuvaillaan ja analysoidaan. Kyseessä on rakenteellinen valinta, sillä oikeudellisten ongelmien ja oikeustapausten analyysi edellyttää tapausten ja oikeudenkäynnin kulun kuvailua.

Ohjaus yhteishuoltoon näyttäytyi oikeustapausten perusteella melko vahvana. Kynnys yksihuoltoon ei ollut aina sama eri-ikäisten lasten kohdalla. Yksihuoltoa haettiin usein pienempien lasten kohdalla. Lasten lähestyessä täysi-ikäisyyttä ei yksinhuollolle ole enää tarvetta, vaikka vanhemmat olisivat erimieleisiä, sillä lapset voivat päättää jo itse monista itseään koskevista asioista.

Jos lapsen asioista sopiminen ei onnistu vanhempien keskinäisen riitaisuuden vuoksi, yksi ratkaisuvaihtoehto on tehtävänjakomääräys. Jotta tuomioistuimien muuttaisi aikaisempaa huoltopäätöstä, tulee syynä olla oleellinen muutos lapsen olosuhteissa. Huolto- tai asumisratkaisun tulee aina olla lapsen edun mukainen.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, ettei huoltoriidoissa ole yhtä oikeaa ratkaisua, vaan ratkaisuksi haetaan lapselle parasta ja käytännössä toimivinta asumis-, huolto- ja tapaamisratkaisua, joka toimisi perheen arjessa myös tulevana vuosina. Lapsen etu riippuu vanhemmista, tuomari- ja osuudesta, olosuhteista ja avustajista. Tuomioistuimien punnitsee ratkaisun aina tapauskohtaisesti lapsen edun kannalta.

Asiasanat: lapsen huolto, lapsenhuoltolaki, huoltoriidat, lapsen etu

Riikka Helenius

Custody disputes regarding child custody, living arrangements and visitation rights in legal practice

Year

2023

Pages

66

This thesis investigates the concept of child custody as well as options for custody and living arrangements. In addition, we will analyze decisions from the District Court of Helsinki, Helsinki Court of Appeal and Supreme Court of Finland regarding child custody, living arrangements and visitation rights and the grounds on which the court has arrived at the decisions in question. The thesis will also examine how strong the direction provided by the decisions is regarding sole or joint custody. Is the threshold for sole custody always the same, for example with children of different ages? Is it possible to obtain sole custody if the other parent makes it difficult to take care of the child?

The method of the thesis is jurisprudence, i.e., legal dogmatics. As the theoretical basis, we will examine the legal framework relating to child custody and the concept of best interests of the child. The Act on Child Custody and Right of Access (361/1983) was renewed in 2019, and at that time, among other things, the child's participation was strengthened and the evaluation criteria for best interests of the child were made more specific. This thesis considers what is meant by the best interests of the child and how the best interests of the child show up in court decisions.

Child custody, living arrangements and visitation rights in legal practice are examined through court cases, primarily decisions made by the District Court of Helsinki from 2020 to 2022. Twenty-seven decisions from the Tuomas system and 23 decisions from the Aipa system were selected at random for closer analysis. The cases are described and analyzed. This is a structural choice, since the analysis of legal problems and cases requires cases and court proceedings to be described.

Steering toward joint custody appeared to be quite strong based on the court cases. The threshold for sole custody was not always the same with children of different ages. Sole custody was most often sought for young children. Sole custody is no longer needed as children approach the age of majority, even though the parents may not agree, since the children can decide for themselves on many issues that concern them.

If quarrels between the parents make it impossible to agree on matters concerning the child, one possible solution is a division of responsibility order. For the court to change an earlier custody decision, the reason must be a significant change in the child's circumstances. The decision on custody or living arrangements must always be in the best interests of the child.

From the research material, it became apparent that there is no one right solution for custody disputes, but rather, the residential, custody and visitation solution that is best for the child and most workable in practice, and which would work for the family's everyday life in coming years as well, is sought as the solution. The best interests of the child depend on the parents, judge, social services personnel investigating family circumstances, and assistants. The court always weighs the solution on a case-by-case basis in terms of the best interests of the child.

Keywords: child custody, Child Custody Act, custody disputes, best interests of the child

Lakiluettelo

Kotikuntalaki (201/1994)

Laki holhustoimesta (442/1999)

Laki lapsen elatuksesta (704/1975)

Laki hyvinvointialueesta (611/2021)

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta (626/2022)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Passilaki (671/2006)

Suomen perustuslaki (731/1999)

Vanhemmuuslaki (775/2022)

Lyhenneluettelo

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuim
EV	Eduskunnan vastaus hallituksen esitys
HE	Hallituksen esitys
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
LaVL	Lakivaliokunnan lausunto
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
vp	Valtiopäivät

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimusmenetelmä	7
3	Tutkimusaineisto	9
4	Lapsen huollon oikeudellinen sääntely	12
4.1	Lapsenhuoltolain yleiset säännökset	12
4.2	Lapsen etu.....	14
4.3	Huoltajat ja tapaamisoikeus	17
4.4	Oikeudenkäynti.....	20
4.4.1	Asia vireille ja käsittelyjärjestys	21
4.4.2	Kuuleminen.....	23
4.4.3	Selvityksen hankkiminen hyvinvointialueelta	24
4.4.4	Väliaikais määräykset	25
4.4.5	Päätösten täytäntöönpano	26
5	Lapsen huolto oikeuskäytännössä	27
5.1	Tilanteista, joissa asioiden hoitaminen hankaloituu, kun toinen huoltaja ei anna suostumustaan	29
5.1.1	Passin hankkiminen lapselle.....	29
5.1.2	Pankkitilin avaaminen lapselle	31
5.1.3	Muita tilanteita	33
5.2	Huoltopäätöstä voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat muuttuneet	35
5.3	Muutoksenhaku	37
5.4	Krooninen huoltoriita johtaa oikeudenkäyntikierteeseen	38
6	Lapsen asuminen ja tapaamisoikeus oikeuskäytännössä	43
6.1	Vuoroasuminen	44
6.2	Lapsen ikä ja mielipiteen painoarvo.....	49
6.3	Tapaamisten täytäntöönpano.....	52
7	Johtopäätöksiä ja pohdintaa	56
	Lähteet	60
	Kuviot	66

1 Johdanto

Avioero koskettaa vuosittain noin 30 000 lasta ja nuorta. Valtaosa eroavista vanhemmista saa sovittua lastensa huoltoon, asumiseen ja tapaamiseen liittyvät asiat itse tai lastenvalvojan avustuksella. Vain pieni osa lasten huoltoon liittyvistä kysymyksistä päättyy oikeuteen asti. Tuomioistuimet ratkaisevat kaikkiaan noin 3200 tapausta vuosittain.¹

Opinnäytetyössä on keskitytty Helsingin käräjäoikeuden riitaisissa lapsen huoltoon, asumista ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa tekemiin ratkaisuihin. Alioikeuden valintaan vaikutti se, että opinnäytetyön tekijä työskentelee Helsingin käräjäoikeudessa riita-asioiden parissa. Lapsella tarkoitetaan opinnäytetyössä alle 18-vuotiasta henkilöä. Lapsen huoltoon koskevat riidat poikkeavat muista riita-asioista siinä, että lapsenhuoltoriidoissa tuomioistuimen ratkaisut tähtäävät tulevaisuuteen ja keskeisenä ratkaisukriteerinä on lapsen etu.

Lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, lapsenhuoltolaki) uudistettiin vuonna 2019. Hallituksen esityksessä todettiin, että yhteiskunta ja perhemuodot ovat muuttuneet, ja nämä muutokset tulee huomioida myös lainsäädännössä.² Opinnäytetyössä esitellään ensin tavoitteet, tutkimusmenetelmä, tutkimusaineisto ja aineiston rajaus. Sen jälkeen tarkastellaan teoriapohjana lapsen huollon oikeudellista sääntelyä ja avataan lapsen edun käsitettä. Opinnäytetyössä pohditaan, mitä lapsen edulla tarkoitetaan, kun päätetään lapsen huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta. Luvussa 5 tarkastellaan lapsen huoltoon ja luvussa 6 lapsen asumista ja tapaamisoikeutta oikeuskäytännössä oikeustapausten kautta. Johtopäätökset ja pohdinta on koottu viimeiseen lukuun.

2 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyössä tutkitaan lapsen huolto -käsitettä sekä huollon ja asumisen vaihtoehtoja. Tämän lisäksi analysoidaan lapsen huoltoon, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia Helsingin käräjäoikeuden, hovioikeuden ja korkeimman oikeuden ratkaisuja sekä sitä, millä perusteilla tuomioistuin on päättänyt kyseisiin ratkaisuihin. Lisäksi tutkitaan, kuinka vahva ohjaus ratkaisuissa on yksihuoltoon tai yhteishuoltoon. Onko kynnys yksinhuoltoon aina sama esimerkiksi eri-ikäisten lasten kohdalla?

¹ Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2023.

² HE 88/2018 vp, 6.

Opinnäytetyön metodina on lainoppi, eli oikeusdogmatiikka. Lainopillisessa tutkimuksessa tutkitaan voimassa olevaa lainsäädäntöä tulkitsemalla oikeusnormeja. Keskeisenä tutkimusongelmana on tunnistaa, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö verrattuna käsiteltävään oikeusongelmaan. Lainopin kautta pyritään siis selvittämään, miten tilanteessa pitäisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaisesti.³ Ensin selvitetään normien sisältö, minkä jälkeen voidaan lähteä pohtimaan, miten lakia tulisi tulkita missäkin tilanteessa, tai miksi lakia on tulkittu kulloinkin kyseessä olevassa tapauksessa juuri kyseisellä tavalla.⁴

Toinen lainopin tehtävä on voimassa olevan oikeuden systematisointi eli jäsentäminen. Systematisoinnin avulla pyritään luomaan käsitejärjestelmä, jonka varassa oikeutta tulkitaan.⁵ Lainopilliseen tutkimukseen voi liittyä myös lain kehittämistä koskevien de lege ferenda -suositusten tekeminen. Mikäli tutkimuksen yhteydessä havaitaan aukkoja tai puutteita lainsäädännössä, voi tutkimuksen tuloksena syntyä myös konkreettisia lainsäädännön kehittämisehdotuksia.⁶

Opinnäytetyössä käytetään tavanomaisen lainopillisen tutkimuksen lähdeaineistoa. Lähteet jaetaan oikeuslähdeopin mukaan kolmeen ryhmään niiden velvoittavuuden mukaan; vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. Vahvoja oikeuslähteitä ovat eduskunnan säätämät lait, asetukset sekä maan tapa. Heikosti velvoittavia lähteitä ovat oikeuskäytäntö eli tuomioistuinratkaisut sekä lain esityöt, kuten hallituksen esitykset eduskunnalle. Tutkimustieto ja oikeuskirjallisuus kuuluvat sallittuihin oikeuslähteisiin. Vahvojen oikeuslähteiden, lakien ja asetusten tulkinta monipuolistuu, kun apuna käytetään myös heikkoja ja sallittuja oikeuslähteitä.⁷ Keskeisin laki, jota opinnäytetyössä tarkastellaan, on laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lainopin näkökulmasta selvitetään lapsenhuoltolain säännöksiä lisäksi myös muita lapsen huoltajuuteen liittyviä säännöksiä, kuten kansainvälisiä sopimuksia, oikeuskäytäntöä sekä lain esitöitä tukeutuen myös oikeuskirjallisuuteen.

Oikeustapauksia kuvaillaan ensin ja analysoidaan sen jälkeen. Kyseessä on rakenteellinen valinta, sillä oikeudellisten ongelmien ja oikeustapausten analyysi edellyttää tapausten ja oikeudenkäynnin kulun kuvailua. Tulokset on koottu loppuun lukuun 7 Johtopäätöksiä ja pohdintaa.

³ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2001, 13.

⁴ Aarnio 1989, 302-305.

⁵ Husa ym. 2001, 13-14.

⁶ Aarnio 2011, 81.

⁷ Hirvonen 2011, 21-25.

3 Tutkimusaineisto

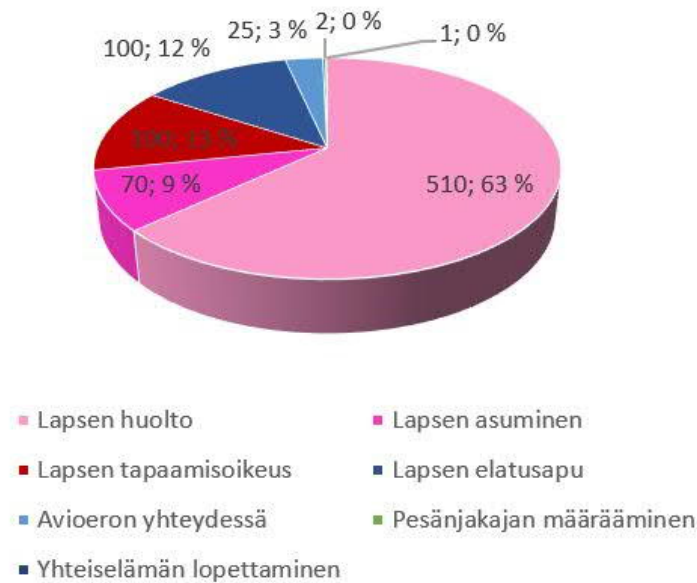
Tutkimusaineistona on käytetty Helsingin käräjäoikeuden lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia ratkaisuja ja keskitytty riitaisiin tapauksiin. Lapsen elatusta koskevat ratkaisut ja tuomioistuinsovittelu on rajattu tutkimusekonomisista syistä tutkimuksen ulkopuolelle. Helsingin käräjäoikeuden ratkaisujen lisäksi on tarkasteltu myös hovioikeuden ja korkeimman oikeuden lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia ratkaisuja.

Lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat asiat tulevat vireille käräjäoikeudessa hakemusasioina. Asioita käsitellään Helsingin käräjäoikeudessa Tuomas- ja Aipa-järjestelmissä. Tuomas on järjestelmistä vanhempi. Aipa on ollut käytössä Helsingin käräjäoikeudessa hakemusasioissa vuodesta 2020 alkaen⁸. Tuomas-järjestelmässä lapsen huoltoa koskevat asiat käsitellään H-asioina. Aipa-järjestelmässä lapsen huoltoa koskevat asiat käsitellään pääasiassa H-asioina tai avioeron liitännäisvaatimuksina HP-asioina. Järjestelmistä ei saa suoraan yhtä listausta lapsen huoltajuutta koskevista riitautuneista tapauksista tai tapauksista, joissa käräjäoikeus olisi muuttanut lapsen huoltoa koskevaa päätöstä. Tutkimusta varten Helsingin käräjäoikeuden IT-osastolta pyydettiin Tuomas-järjestelmästä koodilla 2520 boxi:lla tehty listaus vuosina 2020-2022 käsitellyistä asioista ja Oikeusrekisterikeskuksen tiedonhallintapalveluista listaus Helsingin käräjäoikeuden lapsenhuoltajuutta koskevista asioista Aipa-järjestelmästä. Lisäksi oikeustapauksia kartoitettiin Tuomas Notes -ohjelmasta hakusanojen avulla. Hakusanoina käytettiin muun muassa lapsen huoltoa, lapsen asumista, vuoroasumista, lapsen tapaamisoikeutta ja olosuhdeselvitystä.

Tuomas-järjestelmästä löytyi 75 ratkaistua lapsen huoltoa koskevaa riitaista asiaa, joissa käräjäoikeus oli muuttanut huoltoa koskevaa päätöstä vuodelta 2020, 56 asiaa vuodelta 2021 ja seitsemän asiaa vuodelta 2022. Aipa-järjestelmästä löytyi vuonna 2019 viisi vireille tullutta asiaa, vuonna 2020 129 vireille tullutta asiaa, vuonna 2021 401 vireille tullutta asiaa ja vuonna 2022 267 vireille tullutta asiaa, eli yhteensä 808 asiaa, joissa päävaatimuksena oli lapsen huolto. Kuvio 1 havainnollistaa Helsingin käräjäoikeudessa Aipa-järjestelmässä vuosina 2019-2022 vireille tulleita lapsenhuoltohakemuksia.

⁸ Helsingin käräjäoikeuden vuosikertomus 2020, 4. Aipa-järjestelmä oli käytössä kaksi viikkoa jo loppuvuonna 2019, mutta teknisten ongelmien vuoksi Aipan käyttöönotto viivästyi ja järjestelmä tuli käyttöön varsinaisesti vuonna 2020.

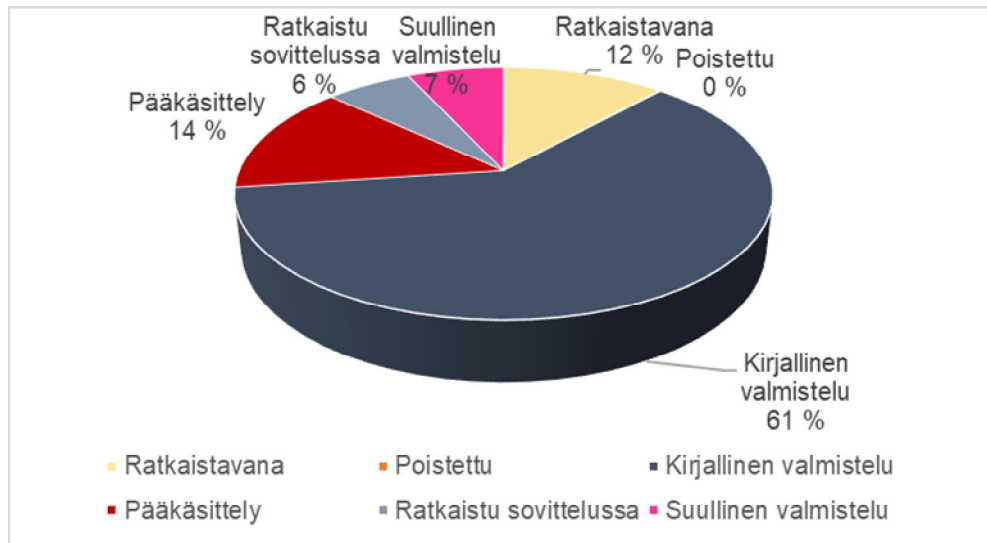
Apiassa vireille tulleita lapsenhuoltohakemuksia

Kuvio 1: Helsingin käräjäoikeudessa Aipa-järjestelmässä vuosina 2019-2022 vireille tulleet hakemusasiat, joissa päävaatimuksena on lapsen huolto. (n=808) Helsingin käräjäoikeus 2023.

63 % eli 510 hakemusta koski ainoastaan lapsen huoltoa, eli niissä oli päävaatimuksena lapsen huolto. 100 hakemuksessa lapsen huoltajuuden liitännäisvaatimuksena oli lapsen tapaamisoikeus ja 100 hakemuksessa lapsen elatusapu. Elatusapu on rajattu tämän tutkimuksen tarkastelun ulkopuolelle, mutta elatusapua haetaan usein avioeron tai huollon liitännäisvaatimuksena. 70 hakemuksessa lapsen huoltajuuden liitännäisvaatimuksena oli lapsen asuminen. 25 hakemuksessa lapsen huollon rinnakkaisvaatimuksena oli avioero, kahdessa hakemuksessa pesänjakajan määrääminen ja yhdessä yhteiselämän lopettaminen. Tutkimuksessa on keskitytty riitautuneisiin tapauksiin, joissa vanhemmat hakevat tuomioistuimelta ratkaisua lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Riitautuneita tapauksia kartoitettiin ratkaisun perusteella. Valtaosa Helsingin käräjäoikeudessa Aipa-järjestelmässä vireille tulleista lapsen huoltoa koskevista asioista ratkaistiin kirjallisessa menettelyssä eli riidattomasti, kuten kuvio 2 osoittaa. 808 hakemuksesta 61 % eli 494 asiaa ratkaistiin kirjallisessa menettelyssä. Kiinnostavaa tutkimusaineistoa olivat pääkäsitteilyssä ratkaistut riitautuneet lapsenhuoltoasiat, joita löytyi Aipa-järjestelmästä 113 tapausta eli 14 % vireille tulleista asioista, joissa päävaatimuksena oli lapsen huolto.

Kuvio 2: Helsingin käräjäoikeuden Aipa-järjestelmästä poimitut ratkaisut vuosilta 2020-2022, joissa päävaatimuksena oli lapsen huolto. (n=808) Helsingin käräjäoikeus.

Tutkimuksen ulkopuolelle rajattiin tuomioistuin- eli follo-sovittelussa ratkaistut tapaukset. Sovittelussa ratkaistuja asioita tarkasteltiin kuitenkin siinä tapauksessa, että tilanne oli riitautunut sovittelun jälkeen ja vanhemmat tai toinen vanhemmista olivat laittaneet huoltajuuskiistan uudelleen vireille käräjäoikeuteen. 7 % lapsenhuoltohakemuksista eli 50 tapausta ratkaistiin suullisessa valmistelussa ja 12 % eli 94 oli yhä ratkaistavana eli kesken. Suullinen valmistelu tarkoittaa, että asia on edennyt valmisteluistuntoon. 7 % eli 50 tapauksessa vanhemmat pääsivät sovintoa prosessin aikana valmisteluistunnossa, eikä asia edennyt pääkäsittelyyn. Näissä tapauksissa tuomioistuin vahvisti yleensä vanhempien solmiman sovintosopimuksen. Suullisessa valmistelussa sovintosopimuksella vahvistetut huoltoasiat nousivat tarkastelun kohteeksi samaan tapaan kuin sovittelussa ratkaistut asiat silloin, kun huoltajuuskiista saatettiin uudelleen vireille tuomioistuimeen. Oikeudenkäynnistä ja käsittelyjärjestyksestä kerrotaan tarkemmin opinnäytetyön luvussa 4.4.1.

Tutkimus toteutettiin otantatutkimuksena Helsingin käräjäoikeuden vuosina 2020-2022 ratkaistavista lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista riitaisista oikeustapauksista. Otantamenetelmänä käytettiin ensin ositettua otantaa; oikeustapauksia poimittiin kahdesta järjestelmästä, Aipasta ja Tuomaksesta. Sen jälkeen käytettiin yksikertaista satunnaisotantaa molempien järjestelmien oikeustapausten osalta. Aineistoa analysoitiin tutkimusekonomisista syistä käyttäen satunnaisotantaa. Otanta tehtiin arpomalla Excelin apuohjelmalla. Aipa-järjestelmästä valikoitui 23 ja Tuomas-järjestelmästä 27 Helsingin käräjäoikeuden ratkaisua tarkemman analysoinnin kohteeksi. Analysoidusta aineistosta poimittiin kiinnostavia oikeustapauksia, jotka avaavat esimerkinomaisesti lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyviä keskeisiä kysymyksiä.

4 Lapsen huollon oikeudellinen sääntely

Lapsen huolto on lapselle kuuluva oikeus. Lapsen huolto tarkoittaa lapsen asioiden hoitamista ja tapaamisoikeus lapsen läheissuhteiden sääntelyä.⁹ Keskeisin laki, jota opinnäytetyössä tarkastellaan, on vuonna 1984 voimaan tullut laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Säännöksiin on tehty vuosien varrella joitakin uudistuksia.

Vuonna 1994 saatettiin voimaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva Euroopan neuvoston sopimus¹⁰ ja kansainvälisen lapsikaappauksen ehkäisemistä koskeva Haagin sopimus¹¹ ja sopimusten keskeyttämistä koskevat määräykset sisällytettiin lapsenhuoltolakiin¹². Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelusta sekä siihen liittyvästä asiantuntija-avusta säädettiin vuonna 2014 lapsenhuoltolain uudessa 3 a -luvussa. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien päätösten täytäntöönpanosta säädettiin uusi laki, eli laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996, täytäntöönpanolaki), kun täytäntöönpanoasiat siirrettiin käräjäoikeuksiin.¹³ Lapsenhuoltolakiin tehtiin laaja uudistus vuonna 2019. Uudistuksella saatettiin laki ajan tasalle niin, että se vastaa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia, perheiden monimuotoistumista ja lainsäädäntötarpeita. Lapsen osallisuutta vahvistettiin ja lapsen edun arviointikriteereitä täsmennettiin.¹⁴

4.1 Lapsenhuoltolain yleiset säännökset

Lapsenhuoltolain ensimmäisessä luvussa on lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta, huoltajia, huoltajien tehtäviä ja yhteistoimintaa koskevia yleisiä säännöksiä. Lapsenhuoltolain 1 §:n mukaan lapsella on oikeus tasapainoiseen kehitykseen, hyvinvointiin ja läheisiin ihmissuhteisiin. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta, ikään ja kehitystasoon katsottuna tarpeellinen huolenpito ja valvonta, turvallinen kasvuympäristö sekä lapsen toiveita ja taipumuksia vastaava koulutus. Lasta ei saa alistaa, eikä pahoinpidellä fyysisesti tai psyykkisesti. Vastuu tästä kuuluu lapsen huoltajille tai huoltajalle. Lakiuudistuksen yhteydessä lapsenhuoltolain 1 §:n 2 momenttiin lisättiin säännös, jonka mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lain esitöissä huomiota kiinnitetään myös vanhempien väliseen, suoraan lapseen kohdistumattomaan väkivaltaan. Lasta

⁹ HE 224/1982 vp, 4.

¹⁰ European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children 1980. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1994; Eurooppalainen yleissopimus lasten huoltoa koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja lasten palauttamisesta 56/1994.

¹¹ Yksityisoikeuden alaa koskeva yleissopimus kansainvälisestä lapsikaappauksesta, SopS 57/1994.

¹² Gottberg 2013, 198.

¹³ Tolonen & Linnamäki 2020, 14.

¹⁴ HE 88/2018 vp, 18.

tulee suojella myös tältä vanhempien välisestä suhteesta välillisesti lapsen kohdistuvalta väkivallalta.¹⁵

Lapsenhuoltolakia sovelletaan yleensä vanhempien erotilanteessa. Tapaamisoikeudella turvataan lapsen oikeus yhteydenpitoon ja tapaamisiin sen vanhemman kanssa, jonka luona hän ei asu. Laissa ei ole säädetty tarkemmin, miten tapaamisoikeus pitäisi toteuttaa, mutta lain tavoitteena on suojata lapsen ja vanhemman suhdetta aina, kun se on lapsen edun mukaista. Huoltajan tulee turvata läheiset suhteet lapsen ja vanhemman välillä, ja vanhempien edellytetään myötävaikuttavan tapaamisoikeuden toteutumiseen.¹⁶ Huolto- ja tapaamisratkaisuja tehtäessä otetaan huomioon sekä haitallisesti toimiminen että se, miten hyvin huoltajat pysyvät turvaamaan tapaamisten toteutumisen ja lapsen läheiset ihmissuhteet.¹⁷

Lapsenhuoltolain 3 §:n mukaan lapsen huoltajina voivat olla hänen vanhempansa tai muut henkilöt, joiden huoltoon lapsi on uskottu. Huolto päättyy, kun lapsi tulee täysi-ikäiseksi täytettyään 18 vuotta. Tavallisin huoltomuoto on yhteishuoltajuus. Yhteishuolto tarkoittaa yhteistä päätöksentekoa ja vastuun kantamista lapsesta. Molemmat vanhemmat päättävät tasa-vertaisesti lasta koskevista asioista ja saavat viranomaisilta kaikki lasta koskevat tiedot. Jos vanhemmat ovat eronneet ja lapsi asuu toisen vanhemman luona, vastuu lapsen jokapäiväisestä hoidosta ja arjen päätöksistä kuuluu sille vanhemmalle, jonka luona lapsi kulloinkin on. Joskus vanhempien välinen suhde on eron jälkeen niin vaikea, ettei lapsen asioista sopiminen onnistu yhdessä. Tällöin yksinhuoltajuus voi olla toimivin ratkaisu. Yksinhuollossa vain toinen vanhemmista on huoltaja ja voi tehdä itsenäisesti kaikki lasta koskevat päätökset. Välimuoto yksin- ja yhteishuoltajuudelle on tehtävänjakomääräys, jolloin toinen huoltaja valtuutetaan päättämään yksin tietyistä lapsen huoltoon koskevista asioista, vaikka huoltomuoto on yhteishuoltajuus¹⁸. Oheishuolto tarkoittaa, että oheishuoltaja toimii vanhemman tai vanhempien ohessa lapsen huoltajana. Oheishuoltoa voidaan hakea esimerkiksi toisen vanhemman kuollessa tai uusperhetilanteissa.¹⁹ Helsingin käräjäoikeus määräsi asiassa H 706/2023/471 isän avopuolison lapsen oheishuoltajaksi. Lapsen biologinen äiti oli kuollut, joten käräjäoikeus katsoi oheishuoltajan määräämisen lapsen edun mukaiseksi. Sijaishuolto tarkoittaa, että lapsi asuu pysyvästi muun henkilön kuin kummankaan vanhempansa luona²⁰. Sijaishuolto lakkauttaa vanhempien huoltosuhteen lapsen ja se voidaan määrätä ainoastaan tuomioistuimen päätöksellä.²¹

¹⁵ HE 88/20218, vp. 34. Lapsenhuoltolain 1 §:n 2 momentin säännös pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklan 1 kappaleeseen.

¹⁶ HE 88/2018 vp, 35-36.

¹⁷ HE 88/2018 vp, 36-37; Linnanmäki 2019, 97-98.

¹⁸ HE 88/2018 vp, 44.

¹⁹ HE 88/2018 vp, 43.

²⁰ Ibid.

²¹ Hakalehto 2018, 183-188.

Lapsenhuoltolain 4 §:n mukaan huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista ja muista henkilökohtaisista asioista. Lakiuudistuksen yhteydessä haluttiin vahvistaa lapsen osallisuutta²². Lakiin on kirjattu, että huoltajan tulee keskustella lapsen kanssa ennen, kun hän tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa ja ottaa huomioon lapsen mielipide ja toivomukset. Lapsen osallisuus edellyttää, että lapsi saa riittävästi informaatiota asiasta, josta ollaan päättämässä, ja josta hänellä on oikeus kertoa mielipiteensä. Huoltajalla on velvollisuus kertoa lapselle häntä koskevista päätöksistä tai muista hänen elämäänsä vaikuttavista asioista lapsen ikään ja kehitystasoon sopivalla tavalla. Lapsen kuuleminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vanhempien tai viranomaisten pitäisi tehdä ratkaisu aina lapsen toivomalla tavalla. Yleensä myös kuultavan lapsen iällä ja kehitystasolla on merkitystä. Lapsen ei kuitenkaan ole pakko ottaa kantaa ja kertoa mielipidettään, ellei hän halua, eikä aikuisen päätöksentekovastuuta saa vierittää lapsen harteille²³. Lapsen mielipiteen huomioon ottaminen on keskeistä lapsen edun arvioinnissa.²⁴

4.2 Lapsen etu

Perustuslain (731/1999) 6 §:n 3 momentissa säädetään, että lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja että he voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 19 §:n 3 momentissa säädetään, että ”julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja turvallinen kasvu”. Perustuslain 22 § velvoittaa julkista valtaa turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen, mutta muuten Suomen perustuslaissa ei ole säädetty erikseen lapsen edusta.²⁵

Lapsen etu on normatiivinen käsite, jonka syntymiseen on vaikuttanut muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimus²⁶, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytäntö sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimus²⁷. Lapsen oikeuksien sopimus on yksi maailman laajimmin ratifioituista yleissopimuksista. Suomessa se on ollut lakitasoisena (SopS 60/1990) voimassa vuodesta 1991 lähtien.²⁸ Lapsen oikeuksien sopimuksessa puhutaan lapsen mielipiteestä, kehittyvistä

²² HE 88/2018 vp, 23.

²³ HE 88/2018 vp, 37.

²⁴ HE 22/2018 vp, 17.

²⁵ Toivonen 2017, 42.

²⁶ Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) 1990. Sopimuksessa ei ole lapsia koskevia erityismääräyksiä, vaan sopimuksen oikeudet koskevat sekä aikuisia että lapsia. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöissä lapsen läheissuhteita on arvioitu usein Euroopan ihmisoikeussopimuksen perhe-elämän suojaa koskevan 8 artiklan puitteissa. EIS 8 artiklan perusteella on edellytetty muun muassa lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa. Suomi on ratifioinut Euroopan ihmisoikeussopimuksen vuonna 1990. (SopS 19/1990).

²⁷ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, LOS, (the United Nations Convention on the Rights of the Child) vuodelta 1989. LOS sitoo valtioita oikeudellisesti toisin kuin esimerkiksi YK:n Lapsen oikeuksien julistus vuodelta 1959 teki.

²⁸ Toivonen 2017, 42-43.

valmiuksista ja autonomiasta, ja lapsen hyvinvointi nähdään oikeudellisena asiana. YK:n lapsen oikeuksien sopimus koostuu kaikkiaan 54 artiklasta. Kolmas artikla velvoittaa ottamaan huomioon lapsen edun kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten lasta koskevilla toimilla. Yhdeksännen artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta pitää suoraan yhteyttä ja ylläpitää henkilökohtaista suhdetta kumpaankin vanhempansa, ellei se ole lapsen edun vastaista. 12. artikla käsittelee lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä ja tulla kuulluksi ja 13. artikla lapsen oikeutta ilmaista mielipiteensä sekä lapsen mielipiteen huomioimisen päätöksenteossa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla menee pidemmälle lapsen osallistumisoikeuden turvaamisessa kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkinnassa on menty²⁹. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa asioissa, mutta lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat siihen, kuinka merkittävä painoarvo lapsen mielipiteelle missäkin tilanteessa annetaan. Sopimuksen 18. artiklan mukaan vanhemmilla tai laillisilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä ja lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa.³⁰ YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ollut merkittävässä roolissa Suomen lapsenhuoltolain uudistuksen taustalla. Lapsenhuoltolaissa on otettu aikaisempaa tarkemmin kantaa muun muassa tapaamisoikeuden toteutumisen turvaamiseen ja lain esitöissä on korostettu lapsen oikeutta säilyttää suhde molempiin vanhempiinsa ja vanhempien velvollisuutta edistää sitä, että lapsella säilyy suhde molempiin vanhempiinsa.³¹

YK:n lapsen oikeuksien komitea (UNCRC)³² tarkastelee lapsen edun periaatetta kolmesta näkökulmasta. Lapsen etu on sisällöllinen oikeus, jolla tarkoitetaan lapsen edun ensisijaisuutta harkinnan lähtökohtana ja päätöksenteon tavoitteena. Lapsen etu on myös tulkintaperiaate, jonka mukaan tulkintavaihtoehtoista pitää valita se, joka toteuttaa parhaiten lapsen etua. Komitea näkee lapsen edun myös prosessuaalisena toimintaohjeena. Lapsen etu korostuu punnintaperiaatteena, ja yksittäistä lasta tai lapsiryhmää koskevissa ratkaisuisissa tulee selvittää, miten lapsen etua on arvioitu ja mihin kriteereihin perustuen. Perustelujen avulla voidaan tarkastella arvioinnin kriteerejä ja argumentoida niiden kestävyttä.³³

Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksyi vuonna 2010 suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Suuntaviivat sisältävät ohjeita, joilla edistetään lasten oikeutta saada tietoa, käyttää edustajaa ja osallistua oikeudenkäynteihin. Suomi on ratifioinut myös Haagien sopimuksen vuodelta 1986 (SopS 9/2011), jossa määrätään viranomaisten kansainvälisestä

²⁹ Nieminen 2013, 348.

³⁰ YK:n lapsen oikeuksien sopimus 1989, artikkelit 2, 3, 9, 12, 13 ja 18.

³¹ HE 88/2018 vp, 22-23.

³² The UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC) julkaisee yleissopimuksen toimeenpanon tueksi yleiskommentteja, joissa se esittää tulkintansa sopimuksessa taatuista oikeuksista. Tulkinnat koskevat sekä erilaisia teemoja että yksittäisiä artikloja.

³³ CRC/C/GC/14, 3-4.

toimivallasta, sovellettavasta laista, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta lapsen ja hänen omaisuutensa suojelua koskevissa asioissa.³⁴

Lapsen etu tulee asettaa ensisijalle kaikissa lapsia koskevissa sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa. Lapsen edun tulee ohjata myös vanhempien ja lapsen muiden huoltajien toimintaa. Lapsen etu ei kuitenkaan ole sama asia kuin vanhempien etu tai lapsen mielipide³⁵. Lapsen etua voidaan tarkastella muun muassa subjektiivisesta, objektiivisesta, oikeusperustaisesta tai hyvinvointiperustaisesta näkökulmasta. Subjektiivisessä näkökulmassa korostuu lapsen oma osuus etunsa määrittelyyn, objektiivisessä näkökulmassa tutkimustieto, lapsen kehityksen turvaaminen ja suojeleminen riskitekijöiltä. Lapsen suojaaminen korostuu myös hyvinvointiperustaisessa näkökulmassa. Oikeusperustaisessa näkökulmassa korostuvat lapsen oikeudet.³⁶ Lapsen etu vaikuttaa prosessuaalisesti; lapsen etua pitää punnita eri näkökulmista ja päätöksen perusteluista tulisi käydä ilmi, millä perusteilla ja miten lapsen etua on punnittu.³⁷ Suvianna Hakalehto on tutkinut lapsen edun arviointia korkeimman oikeuden perheoikeudellisissa ratkaisuisissa ja Milka Sormunen lapsen edun käsitettä korkeimman hallinto-oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisuisissa sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmissä. Tutkijat ovat havainneet, ettei ratkaisuisissa ilmoiteta aina riittävällä tarkkuudella, mitä kriteereitä lapsen edun arvioinnissa on käytetty ja miten kriteereitä on painotettu. Lisäksi arvioinnin tason vaihtelee.³⁸

Lapsen etua on kritisoitu liian väljäksi sekä sisäisesti ristiriitaiseksi ratkaisukriteeriksi. Toisaalta avoimuus ja joustavuus avaavat mahdollisuuden laajaan todistusharkintaan ja monitieteelliseen näkökulmaan.³⁹ Oikeuskirjallisuudessa nostetaan esiin lapsen edun avoimuuteen ja joustavuuteen liittyvä problematiikka sekä lapsen edun mukaisen ratkaisun tavoittelu ja lapsen edun vastaisen ratkaisun torjumisen. Lapsenhuoltolain 10 §:n 1 momentissa säädetään, että lapsen huoltoa koskeva asia on ratkaistava lapsen edun mukaisesti. Edellä mainitun lain 10 §:n 4 momentissa säädetään, että lapsen huollon uskomisen vanhemmalle tai molemmille vanhemmille, lapsen asuminen vanhempansa luona tai lapsen oikeus tavata vanhempansa, on ratkaistava huoltajavanhempien sopimalla tavalla, ellei ole syytä olettaa, että ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.⁴⁰

Lapsen etu on kirjattu kuuteen lapsenhuoltolain pykälään⁴¹. Lapsenhuoltolain 5 § veloitetaan huoltajat toimimaan yhdessä lasta koskevassa päätöksenteossa, jollei ole toisin määrätty.

³⁴ HE 88/2018 vp, 7-8.

³⁵ Hakalehto & Toivonen 2021, 48.

³⁶ Tolonen & Linnanmäki 2020, 28, 32-33.

³⁷ CRC/C/GC/14, 3-4.

³⁸ Hakalehto 2016, 444. Sormunen 2021, 133-137.

³⁹ De Godzinsky 2014, 14.

⁴⁰ Tolonen & Linnanmäki 2020, 33-34.

⁴¹ Lapsen etu mainitaan; 5 b §, 5 c §, 8 §, 9 b §, 10 §, 11 a § ja 16 a §.

Kynnys sille, että toinen huoltaja voisi tehdä päätöksiä yksin, on asetettu korkealle⁴². Lapsenhuoltolain 5 §:n 2 momentti antaa toiselle huoltajalle kuitenkin tietyissä tilanteissa mahdollisuuden päättää yksin lapsen asioista. Tällaisia syitä ovat matka, sairaus tai muu syy sekä se, että ratkaisun viivästyminen aiheutuisi haittaa lapselle. Asiasta, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, pitää huoltajien kuitenkin päättää yhdessä, jollei lapsen etu vaadi painavista syistä muuta. Esimerkiksi lapsenhuoltolain 5 a §:ssä säädetään, että lapsen vanhemman pitää ilmoittaa toiselle vanhemmalle hyvissä ajoin, vähintään kolme kuukautta etukäteen muuttoaikaistaan, mikäli muutolla on vaikutusta lapsen huoltoon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Mikäli toinen yhteishuoltaja muuttaa lapsen kanssa eri paikkakunnalle ilman toisen huoltajan suostumusta, voi muuttoa vastustava huoltaja vaatia tuomioistuimessa lapsen määräämistä asumaan luokseen. Muuttoilmoituksen voi kuitenkin jättää tekemättä, mikäli muutto on välttämätöntä lapsen tai muuttavan huoltajan henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvan vakavan ja välittömän uhan torjumiseksi. Mikäli kyseessä on yksihuoltaja, muuttoilmoitusta ei tarvitse tehdä. Yksihuoltaja voi viedä lapsen pysyvästikin pois maasta, vaikka lapsen toinen vanhempi, jolla ei ole huoltajan oikeuksia, vastustaisi muuttoa.⁴³ Opinäytetyön luvussa 5.1.3 pohditaan, mitä voisivat olla matkan ja sairauden lisäksi laissa tarkoitettut muut painavat syyt, ja miten ne mahdollisesti ilmenevät tuomioistuimen ratkaisuisissa. Johtopäätöksiä-luvussa pohditaan lopuksi myös, voiko yksihuoltajuuden saada, jos toinen vanhemmista vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista?

4.3 Huoltajat ja tapaamisoikeus

Lapsenhuoltolain toisessa luvussa käsitellään lapsen huoltajia ja tapaamisoikeutta, vanhempien sopimusta sekä tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä lapsen mielipiteen selvittämistä. Lapsenhuoltolain 6 §:n mukaan vanhemmat, jotka ovat keskenään avioliitossa lapsen syntyessä, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Mikäli vanhemmat eivät ole avioliitossa keskenään, tulee huoltajaksi lapsen synnyttänyt äiti. Jos vanhemmat, joista vain toinen on lapsen huoltaja, solmivat keskenään avioliiton, tulee myös toisesta vanhemmasta lapsen huoltaja. Huoltajuuden voi saada myös tunnustamalla. Jos vanhemmuus on tunnustettu ennen lapsen syntymää vanhemmuuslaissa (775/2022) säädetyllä tavalla, tulee myös tunnustajasta lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu. Sosiaalihuolto on siirtynyt 1.1.2023 alkaen hyvinvointialueiden tehtäväksi, joten mikäli huoltaja kuolee ja lapsi jää ilman huoltajaa, hyvinvointialueen tulee tarpeen mukaan tehdä tuomioistuimelle hakemus huoltajan ja edunvalvojan määräämisestä lapselle^{44, 45}.

⁴² Hakalehto & Toivonen 2021, 33.

⁴³ HE 88/2018 vp, 37-39.

⁴⁴ Ennen sote-uudistusta lapsenhuoltolain 8 §:ssä säädettiin kunnan sosiaalilautakunnasta tai muusta sosiaalihuollosta vastaavasta toimielimestä. Sanamuodot kunnan sosiaalilautakunta ja muu sosiaalihuollosta vastaava toimielin muuttuivat hyvinvointialueeksi 1.1.2023, kun sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisvastuu siirtyi kokonaisuudessaan hy-

Lapsenhuoltolain 7 §:n mukaan vanhemmat voivat sopia keskenään, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhdessä tai vain toiselle vanhemmalle. Yksinhuollossa lapsi asuu toisen vanhempansa tai huoltajansa luona. Yhteishuollossa molemmat vanhemmat ovat lapsen huoltajia, ja lapsi asuu toisen vanhempansa luona, mikäli vanhemmat eivät asu yhdessä, tai vuorotellen molempien vanhempiensa luona. Jälkimmäistä asumisjärjestelyä kutsutaan vuoroasumiseksi.⁴⁶

Vuoroasumisella tarkoitetaan sitä, että lapsi asuu vähintään 40 % kalenterivuodesta toisen vanhempansa luona. Vuoroasuminen kirjattiin lapsenhuoltolain 7 b, 9, 9 a ja 10 §:ään lakiuudistuksen yhteydessä vuonna 2019. Sitä ennen vuoroasumista toteutettiin käytännössä niin, että vanhemmalle vahvistettiin tuomioistuimen päätöksellä niin laaja tapaamisoikeus, että lapsi asui käytännössä molempien vanhempiensa luona vuorotellen.⁴⁷ Lakiin haluttiin kirjata jo käytännössä vakiintunut tilanne, jossa lapsi asuu yhtä paljon tai lähes yhtä paljon kummankin vanhempansa luona, sillä sen katsottiin edistävän vanhempien yhdenvertaisuutta. Tärkein kriteeri asumisjärjestelyistä päätettäessä on kuitenkin lapsen etu. Se menee vanhempien yhdenvertaisuuden edelle.⁴⁸

Vuoroasumisessa lapsi voi asua esimerkiksi joka toinen viikko toisen vanhempansa luona tai muuten sovitulla tavalla.⁴⁹ Kun sovitaan vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta, tai käräjäoikeus määrää niistä, sopimuksesta tai käräjäoikeuden ratkaisusta tulisi ilmetä vuoroasumisen, tapaamisen ja luonapidon ehdot sekä miten asuminen järjestetään lomien ja juhlapyhien aikana ja kuinka usein lapsen asuminen vaihtuu vanhemman luota toisen vanhemman luolle. Vuoroasumista koskevaan sopimukseen tai käräjäoikeuden ratkaisuun on myös kirjattava, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi, sillä lapsella voi olla vain yksi virallinen asuinpaikka.⁵⁰ Vuoroasumista oikeuskäytännössä käsitellään tarkemmin opinnäytetyön luvussa 6.1.

Vanhemmat voivat sopia, että molemmilla, myös vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, on oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palve-

vinovointialueille ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta (626/2022) astui voimaan. Laissa hyvinvointialueesta (611/2021) 2 ja 6-8 §:ssä määritellään, että hyvinvointialue tarkoitetaan kunnista ja valtiosta erillistä alueellista itsehallinnollista julkisoikeudellista yhteisöä, jonka tehtävänä on hoitaa sille määrättyjä lakisääteisiä tehtäviä; sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestäminen. Hyvinvointialue voi hoitaa myös lakisääteisiä tehtäviä tukevia toimia tai alueensa kunnista siirrettyjä hyvinvointialueen tehtäväkenttään liittyviä vapaaehtoisia tehtäviä, joista on sovittu alueen kuntien kanssa, ja joiden hoitamiseen kunnat ovat osoittaneet rahoituksen.

⁴⁵ Aaltonen 2020, 129-130.

⁴⁶ Aaltonen 2020, 209-210.

⁴⁷ HE 88/2018 vp, 20.

⁴⁸ HE 88/2018 vp, 20, 31.

⁴⁹ Tolonen & Linnanmäki 2020, 122.

⁵⁰ Aaltonen 2020, 123-127.

luntuottajilta joko kaikissa tai vain sopimuksessa määrättyissä asioissa.⁵¹ Vanhemmat voivat sopia myös, että lapsen huolto uskotaan vanhempien tai toisen vanhemman ohella muulle henkilölle, ja että tällä henkilöllä on sama oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja kuin huoltajalla.⁵² Sijaishuoltajan voi kuitenkin määrätä vain tuomioistuin.⁵³ Jos lapsi on sijaishuollossa, eikä vanhemman elämäntilanteessa tapahdu lapsen edun mukaisia muutoksia, lapsen kasvuolosuhteet tulisi pyrkiä vakiinnuttamaan. Lapsen etu saattaa syrjäyttää vanhemman edun, mitä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin korosti esimerkiksi ratkaisussaan *M.N vs. Suomi* 11.9.2007, eikä lasta kaikissa tapauksissa välttämättä enää palauteta huoltajilleen.⁵⁴

Tapaamisoikeus on lapsen oikeus tavata ja pitää yhteyttä vanhempaansa tai muuhun erityisen läheiseen henkilöön, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeuden toteuttamismuodot ovat yksittäistapauksittain vanhempien sovittavissa tai riitaisissa tapauksissa tuomioistuimen päättävissä. Yleisperiaate on, että vanhemman oikeus tavata lasta väistyy, jos lapsen etu niin vaatii. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta voidaan sopia huoltajien solmimalla, lapsen kotipaikan hyvinvointialueen vahvistamalla kirjallisella sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä.⁵⁵ Tapaamisten ehdot voivat muuttua lapsen kasvaessa niin, että tapaamisoikeus kasvaa asteittain lapsen iän myötä.⁵⁶

Lapsenhuoltolain 9 c §:n mukaan tapaamisoikeuden muun läheisen henkilön, kuin vanhemman kanssa vahvistaa tuomioistuin. Tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisussa keskiössä on lapsen etu. Samalla voidaan turvata myös lapsen ja vanhemman tai lapsen ja muun erityisen läheisen ihmisen suhteen säilyminen. Jos tapaamisiin liittyy lapsen edun kannalta arveluttavia piirteitä, pitää harkita, miten eri oikeuksia tasapainotetaan; edellyttääkö lapsen etu esimerkiksi tuettua tai valvottua tapaamista, tai pitääkö tapaamisoikeus poistaa lasta vahingoittavana ja lapsen edun vastaisena. Jos tapaamisoikeus ei ole enää lapsen edun mukainen, järjestelyä voidaan muuttaa uudella lapsen kotipaikan hyvinvointialueen vahvistamalla kirjallisella sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä. Mikäli lapsi ei asu Suomessa, sopimuksen voi lapsenhuoltolain 8 §:n 2 momentin mukaan vahvistaa hyvinvointialue, jonka alueella lapsella on viimeksi ollut asuinpaikka Suomessa, tai hyvinvointialue, jonka alueella lapsen vanhemmilla tai toisella vanhemmista on asuinpaikka.⁵⁷

Vanhemmat voivat sopia, tai tuomioistuin voi päättää lapsen huollosta, asumisesta, tiedon- saannista ja tapaamisoikeudesta. Mikäli näistä ei päästä muuten sopuun, riita-asia voidaan laittaa vireille hakemuksella ja saattaa käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Käräjäoikeus voi mää-

⁵¹ HE 88/2018 vp, 45-48.

⁵² Hakalehto 2018, 182-183, 187-189 ja 196.

⁵³ Tolonen & Linnanmäki 2020, 100.

⁵⁴ Nieminen 2013, 366.

⁵⁵ Tolonen & Linnanmäki 2020, 135.

⁵⁶ Peuralahti 2012, 34.

⁵⁷ Tolonen & Linnanmäki 2020, 62, 64.

rätä yhteis- tai yksinhuoltajuuden. Mikäli molemmat vanhemmat ovat muuten sopivia lapsen huoltajiksi, mutta toinen vanhemmista ei halua turvata lapselle hyviä suhteita molempiin vanhempiinsa ja yrittää estää lapsen ja toisen vanhemman tai lähisukulaisen tapaamisia, voi oikeus ottaa tämän huomioon ja perusteeksi yksinhuoltajuudesta päätettäessä. Kyse on kuitenkin aina tapauskohtaisesta punninnasta lapsen edun näkökulmasta.⁵⁸

4.4 Oikeudenkäynti

Oikeudellisen ratkaisun tekeminen perustuu näyttö- ja oikeuskysymykseen. Näyttö- tai faktakysymyksellä tarkoitetaan tapauksen tosiseikkojen määrittämistä ja oikeuskysymyksellä tarkoitetaan oikeuslähteistä selvitettyjä oikeusnormeja, joita kyseiseen tapaukseen voidaan soveltaa. Näyttökysymyksen ratkaisussa käytetään todistelua. Todistelu kohdistuu niihin väitteisiin, jotka kanteessa on esitetty vaatimusten perusteeksi. Oikeuskysymys tarkoittaa sitä, miten tapauksen tosiseikat on arvioitava oikeudellisesti, ja mitä oikeusseuraamuksia niihin liittyy aineellisen oikeuden mukaan.⁵⁹

Lapsenhuoltolain 14 b §:ssä säädetään velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto ilman aiheetonta viivytystä. Riitaisten lapsenhuoltoasioiden käsittelyaika Helsingin käräjäoikeudessa vaihtelee tällä hetkellä puolesta vuodesta runsaaseen vuoteen riippuen siitä, pyydetäänkö asiassa selvitys hyvinvointialueelta vai ei. Perusteeton hakemus voidaan saman lain 14 a §:n mukaan hylätä jo kirjallisessa menettelyssä.⁶⁰

Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu ratkaisujen avoin, selkeä ja ymmärrettävä perusteleminen. Päätösten perustelu on tärkeä osa tuomioistuinten valvontajärjestelmää ja se mahdollistaa oikeusturvan toteutumisen kontrolloimisen. Oikeusturva, perusteltu päätös ja muutoksenhakumahdollisuus mainitaan perustuslain 21 §:ssä. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 24 luvun 4 §:n mukaan perusteluissa on ilmoitettava, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen päätelyyn ratkaisu perustuu ja kerrottava, millä perusteella riitainen seikka on tullut toteen näytetyksi, tai jäänyt toteen näyttämättä. Lapsenhuoltoasioissa päätösten tulee toteuttaa lapsen etu kyseisellä hetkellä sekä tulevaisuudessa, ja lapsen näkemykset tulisi mainita osana perusteluja.⁶¹

⁵⁸ Nystén 2015, 125-126.

⁵⁹ Frände & Rautio 2020, 2, 13, 27.

⁶⁰ 14 a § ja 14 b § lisättiin uusina pykälinä lapsenhuoltolakiin lakiuudistuksen yhteydessä vuonna 2019.

⁶¹ Tolonen 2020, 299.

4.4.1 Asia vireille ja käsittelyjärjestys

Lapsen huoltoa koskeva asia laitetaan vireille siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Huoltoasiat ovat indispositiivisia riita-asioita, joissa asianosaiset eivät voi vapaasti päättää siitä, mitä todisteita asiassa esitetään tai siitä, mille tosiseikoille tuomio perustetaan⁶². Lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat asiat tulevat vireille hakemusasioina tai avioerohakemuksen liitännäisvaatimuksina. Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 4 §:n mukaan huoltoasian riitautuessa asian käsittelyä jatketaan riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Prosessi voidaan kiteyttää kuvion 3 osoittamalla tavalla. Lapsenhuoltolain 9 §:n mukaan lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta voivat hakea lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai hyvinvointialueen sosiaaliviranomaiset. Mikäli huoltaja on kuollut ja lapsi jäänyt vaille huoltajaa, voi hakemuksen tehdä myös lapsen sukulainen tai muu läheinen henkilö.⁶³ Lapsenhuoltolain 14 §:n 3 momentin mukaan lapselle erityisen läheinen henkilö voi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä ja henkilö, jolla on oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, voi tehdä tämän oikeuden muuttamista koskevan hakemuksen. Alaikäinen lapsi ei kuitenkaan voi laittaa vierille itseään koskevaa huoltoasiaa⁶⁴.

Osa lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista päätyy kuitenkin tuomioistuimeen. Asiat tulevat vireille hakemusasioina ja kyseessä voi olla riidaton tai riitainen asia, tai vanhemmat voivat hakea tuomioistuinsovittelua. Mikäli asia on riidaton, se käsitellään hakemusasian käsittelyjärjestyksessä ja ratkaistaan tuomioistuimen päätöksellä joko kirjallisessa menettelyssä kansliassa tai tarpeen vaatiessa istunnossa. Jos esimerkiksi toinen vanhemmista hakee yksinhuoltoa, eikä toinen vanhemmista vastusta sitä, käräjäoikeus voi käsitellä asian riidattomana hakemusasiana ja määrätä lapsen yksinhuoltoa hakeneen vanhemman huoltoon kirjallisessa menettelyssä.⁶⁵

Kuvion 3 punaiset nuolet kuvaavat riitaisten lapsenhuoltoasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa. Mikäli vanhemmat ovat erimielisiä, käräjäoikeus käsittelee riitautuneen lapsenhuoltoasian riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Vanhemmat kutsutaan ensin valmisteluistuntoon. Käräjäoikeus voi pyytää valmisteluvaiheessa hyvinvointialueelta selvityksen perheen tilanteesta.⁶⁶ Selvityksestä kerrotaan tarkemmin luvussa 4.4.3. Valmisteluvaiheen jälkeen ja mahdollisen selvityksen valmistuttua seuraa pääkäsittely, jossa voidaan kuulla myös todistajia. Tuomarilla

⁶² Aaltonen 2020, 205-206. Vrt. Dispositiivisissa asioissa tuomioistuin ei voi tuomita muuta tai enempää, kuin mitä kantaja on vaatinut. Indispositiivisissa asioissa tuomioistuin voi tuomiota myös muuta.

⁶³ HE 88/2018 vp, 59-60.

⁶⁴ Korkein oikeus linjasi ratkaisussaan KKO 2012:95, ettei 16-vuotiaalla ei ollut oikeutta laittaa vireille itseään koskevaa huoltoasiaa.

⁶⁵ Aaltonen 2020, 210, 232-234.

⁶⁶ Linnanmäki 2020, 402-404.

on oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 19 §:n mukaan velvollisuus ottaa lapsiriidan käsittelyssä esiin mahdollisuus sovintoratkaisuun. Mikäli vanhemmat pääsevät oikeudenkäynnin aikana sopuun, tuomari voi antaa asiassa vanhempien sopimuksen mukaisen päätöksen⁶⁷. Muussa tapauksessa käräjäoikeus tekee käsittelyn päätteeksi päätöksen asiassa.⁶⁸ Opinnäytetyössä tutkitaan nimenomaa riitautuneita lapsenhuoltoasioita. Sovittelumenettely on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, mutta kuviossa 1 on havainnollistettu violeitein nuolin myös tuomioistuinsovitte- lumenettelyn kulkua, sillä riitautunut asia voidaan siirtää tuomioistuinsovitte- lukseen, tai palauttaa takaisin riita-asioiden käsittelyyn, mikäli sovittelu päättyy tuloksettomana.⁶⁹

Kuvio 3: Lapsenhuoltoasian käsittely käräjäoikeudessa. (Mukaillen Linnanmäki 2020, 416.)

Kuvion 3 violetit nuolet havainnollistavat tuomioistuin- eli follo-sovitte- lua⁷⁰. Sovittelu tulee vireille sovitteluhakemuksella. Riita-asia voidaan siirtää sovitteluun käsittelyn kuluessa myös sovittelun aloittamis- päätöksellä. Sovittelu on vapaaehtoista ja edellyttää aina osapuolien suostumusta. Se on oikeudenkäyntiä kevyempi ja nopeampi tapa ratkaista huoltoriita. Follo-sovitte- lussa käräjätuomari ja asiantuntija-avustaja, yleensä sosiaalitoimen työntekijä, auttavat vanhempia pääsemään sopuun ilman oikeudenkäyntiä. Tällöin käräjäoikeus vahvistaa osa-

⁶⁷ Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2014, 57-60.

⁶⁸ Aaltonen 2020, 205-207.

⁶⁹ Aaltonen 2020, 493.

⁷⁰ Tuomioistuinsovitte- lumenettelyn käyttö lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa on kasvanut merkittävästi vuodesta 2014, jolloin lapsenhuoltolakiin lisättiin 3 a -luku huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovitte- lusta.

puolten saavuttaman sovinnon. On mahdollista, että sovittelu päättyy tuloksettomana. Mikäli asia on tullut vireille normaalilla hakemuksella, asia palautuu käsiteltäväksi riita-asiana. Sovitteluhakemuksella vireille tullut sovittelu voi päättyä myös tuloksettomana, tai hakija voi peruuttaa sovitteluhakemuksensa, jolloin käräjäoikeus tekee asiassa sillensä jättö - päätökseen.⁷¹

Jos vanhemmat eivät pääse yksimielisyyteen lapsen huollosta, heidät kutsutaan istutokäsittelyyn. Kirjallisesta valmistulusta edetään ensin valmisteluistuntoon ja valmistelun jälkeen pääkäsittelyyn.⁷² Osapuolille toimitetaan kirjallinen yhteenveto ennen istuntoa. Valmisteluis-tunnossa selvitetään, mitä vaatimuksia vanhemmilla on ja mitkä seikat ovat riitaisia. Mikäli vanhemmat ovat valmiita sovintoon, heidän ohjataan asiaintuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun. Mikäli vanhemmat eivät ole valmiita sovintoon ja riitautuneen asian sovittelu päättyy tuloksettomana, tuomioistuin ratkaisee asian.⁷³ Riitautuneessa lapsenhuoltoasiassa selvitetään lapsen etu asianosaisten esittämän todistelun ja tarpeen mukaan myös hyvinvointialueen tekemän selvityksen avulla.⁷⁴

4.4.2 Kuuleminen

Tuomioistuin ratkaisee asian sille esitetyn näytön perusteella, joten vanhemmille varataan tilaisuus tulla kuulluiksi. Kuuleminen on varattava vanhempien lisäksi myös muille asiaan osallisille, mikäli sellaisia on. Asiaan osallisilta pyydetään kirjallinen lausuma. Tuomioistuin kuulee vanhempia ja muita asiaan osallisia yleensä myös istutokäsittelyssä. Vanhempia kuullaan pääasiassa läsnä, paikan päällä istunnossa, jotta heidän kertomuksensa välittyisi mahdollisimman välittömänä asiaa käsittelevälle käräjätuomarille.⁷⁵

15 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan oikeus käyttää puhevaltaa itseään koskevassa asiassa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella. Huolto- ja asumisasioiden lasta kuulee ensisijaisesti sosiaaliviranomainen olosuhdeselvityksen laatimisen yhteydessä⁷⁶. Lapsen kuulemiseen suoraan tuomioistuimessa on melko harvinaista. Ennen lapsenhuoltolain uudistusta vuonna 2019 kynnys lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen oli nykyistä korkeammalla. Tällä pyrittiin suojaamaan lasta joutumasta vanhempien riitojen välikappaleeksi.⁷⁷ Uudistetussa lapsenhuoltolaissa säädetään aikaisempaa yksityiskohtaisemmin lapsen kuulemisesta ja lain 15 a §:ssä välittömän kuulemisen kynnystä on

⁷¹ Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke. 2014, 76-83.

⁷² Tolonen 2020, 308.

⁷³ Aaltonen 2020, 238-250.

⁷⁴ Linnanmäki 2020, 403.

⁷⁵ Tolonen & Linnanmäki 2020, 235-238.

⁷⁶ HE 88/2018 vp, 62.

⁷⁷ Auvinen 2006, 383-384.

madallettu⁷⁸. Kyseisen lainkohdan mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa hänen toivomustensa ja mielipiteensä selvittämiseksi, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen, ja lapsi pyytää kuulemista tai suostuu siihen. Lapsenhuoltolain 15 a §:n 1 momentin mukaan alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi, eikä kuulemisesta arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. Mikäli istuntoon osallistuminen katsotaan lapselle vahingolliseksi, tuomioistuin tekee päätöksen olla kuulematta lasta henkilökohtaisesti, vaikka lapsi itse sitä pyytäisi tai ehdottaisi.⁷⁹

Lapsenhuoltolain 15 a §:n 2 momentin mukaan lasta voidaan kuulla pääkäsitelyssä tai muulla tuomioistuimen sopivaksi katsomalla tavalla, ja apuna voidaan käyttää myös asiantuntija-avustajaa. Mikäli lapsen kuuleminen on asianosaissalaista, asiaan osallisille on selostettava lapsen kuulemisessa esiin nousseet asian ratkaisemiseen vaikuttavat seikat ja varattava tilaisuus lausua käsityksensä niistä. Lapsen kuulemisen yhteydessä selvitetään, että kyseessä on lapsen oma, itsenäinen mielipide. Lapsen mielipide tulisi ottaa huomioon, ellei se ole hänen etunsa vastainen.⁸⁰

4.4.3 Selvityksen hankkiminen hyvinvointialueelta

Käräjäoikeus pyytää riitaisissa lapsenhuoltoasioissa usein selvityksen hyvinvointialueelta. Selvitystä kutsutaan myös olosuhdeselvitykseksi⁸¹. Lapsenhuoltolain 16 §:n mukaan tuomioistuimen tulee tarvittaessa hankkia selvitys hyvinvointialueelta, jossa lapsella, vanhemmalla tai muulla asiaan osallisella on asuinpaikka, tai missä henkilö oleskelee siinä tapauksessa, ettei asu Suomessa. Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista.⁸²

Lapsenhuoltolain 16 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen tulee yksilöidä, mistä asioista selvitystä tarvitaan⁸³. Selvitystyössä kartoitetaan myös lapsen mielipide ja toiveet. Lapsenhuoltolain 16 §:n 3 momentin mukaan lapsen kanssa on keskusteltava henkilökohtaisesti, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista ja lapsi siihen suostuu. Selvityksessä keskitytään niihin seikkoihin, joista tuomioistuin pyytää selvitystä, mutta selvittäjä voi, ja hänen tulee tuoda esiin myös muita seikkoja, joilla on oleellista merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Mikäli kyseessä on kouluikäinen lapsi, lasta kuullaan yleensä henkilökohtai-

⁷⁸ 15 a § lisättiin lapsenhuoltolakiin lakiuudistuksen yhteydessä vuonna 2019.

⁷⁹ Auvinen 2006, 379-381.

⁸⁰ De Godzinsky 2014, 22-25.

⁸¹ KKO 2012:43, KKO 2014:96 sekä Gottberg 2013, 197.

⁸² Tolonen & Linnanmäki 2020, 263-269.

⁸³ Selvityspyyntöä koskevaa säännöstä tarkennettiin vuoden 2019 lapsenhuoltolain uudistuksen yhteydessä siten, että tuomioistuimen tulee yksilöidä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan.

sesti. Lapsen kuuleminen pyritään toteuttamaan hienovaraisesti lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen, ja sosiaaliviranomaisilla on yleensä koulutuksensa puolesta asiantuntemusta lasten kuulemiseen. Tietoja kerätään lapsen kuulemisen ohella myös kotikäynneillä, havainnoimalla vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta sekä hankkimalla tietoja päiväkodista, koulusta, vanhempien tuloista ja työpaikoilta sekä muilta tarpeellisilta tahoilta. Tuomioistuin voi kuulla selvityksen tekijää tarvittaessa myös istutokäsittelyssä. Mikäli selvitys on puutteellinen, tuomioistuin voi pyytää selvityksen täydentämistä.⁸⁴

Viranomaisten on annettava selvitys tuomioistuimen sellaista pyytäessä. Korkein oikeus pyysi asian KKO 1992:132 yhteydessä sosiaalilautakunnalta selvitystä lasten oikeudesta tavata isäänsä, mutta sosiaalilautakunta oli arvioinut, ettei lasten etu vaatinut uuden selvityksen tekemistä, eikä ollut toimittanut pyydettyä selvitystä. Korkein oikeus katsoi, ettei sillä ollut tietoa perheen sen hetkisistä olosuhteista eikä selvitettävistä seikoista, eikä näin ollen mahdollisuutta arvioida tapaamisoikeuteen liittyvien selvitettävien seikkojen merkittävyyttä. Lopputulemana oli, että sosiaali- ja terveysministeriötä pyydettiin vaatimaan tarvittava selvitys kunnan sosiaalilautakunnalta.⁸⁵

Tutkimusaineiston oikeustapauksissa olosuhdeselvitysten valmistuminen kesti 6-11 kuukautta, sillä resurssit ovat rajalliset ja Helsingin kaupungin sosiaalipalvelut ruuhkautuneet. Olosuhdeselvitysten odottaminen pitkittää tuomioistuimen käsittelyaikoja. Odottaminen lisää myös väliaikaismääräysvaatimuksia.⁸⁶

4.4.4 Väliaikaismääräykset

Väliaikaismääräyksen tarkoituksena on turvata lapsen olot oikeudenkäynnin aikana. Lapsenhuoltolain 17 §:n mukaan tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta ja erityisestä syystä myös lapsen huollosta tai oikeudesta saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja asian vireillä ollessa. Erityinen syy voi olla esimerkiksi huoli lapsen terveydestä⁸⁷. Mikäli kyseessä on väliaikainen määräys, tapaamisoikeuden turvaamiseksi ei voida asettaa uhkasakkoa. Väliaikaismääräys voidaan antaa kuulematta asiaan osallisia, jos asia on kiireellinen, esimerkiksi poliisin hakiessa väliaikaismääräystä alaikäisen oikeudenkäynnin ajaksi. Väliaikaismääräykseen ei saa hakea muutosta. Se on voimassa, kunnes tuomioistuin päättää asiasta lopullisesti, ellei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta.⁸⁸

⁸⁴ Aaltonen 2020, 288-303, 329-339.

⁸⁵ KKO 1992:132.

⁸⁶ Aaltonen 2020, 7.

⁸⁷ HE 88/2018 vp, 65.

⁸⁸ Tolonen & Linnanmäki 2020, 276-280.

Väliaikais määräyksen ei pitäisi vaikuttaa asian lopulliseen ratkaisuun. Vanhempien huolena saattaa olla, että väliaikais määräys vakiinnuttaa lapsen olosuhteet sen vanhemman luo, jonka luokse lapsi määrätään asumaan väliaikaisesti, ja nostaa kynnyistä muuttaa tilannetta myöhemmin, kun tuomioistuin ratkaisee asian lopullisesti. Lapsen kannalta on yleensä hyvä, että hänen elinympäristönsä ja vakiintuneet olosuhteensa muuttuvat mahdollisimman vähän ennen tuomioistuimen lopullista päätöstä huoltajasta ja lapsen edun mukaisesta kodista.⁸⁹

4.4.5 Päätösten täytäntöönpano

Lapsen kanssa asuva vanhempi voi vaatia huolto-oikeutensa täytäntöönpanoa ja lasta tapaava vanhempi tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa. Täytäntöönpanolain 15 §:ssä säädetään huoltoa koskevan päätöksen ja 16 §:ssä tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. Lapsenhuoltolain 43 §:n 1 momentin mukaan lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat käräjäoikeuden ratkaisut ovat heti täytäntöönpanokelpoisia, ja niitä on noudatettava heti ratkaisun antamisesta siinäkin tapauksessa, että toinen osapuoli valittaa ratkaisusta. Täytäntöönpano tarkoittaa, että tuomioistuimen päätös toteutetaan, vaikka pakkokeinoin. Jos muu ei auta, ulosottomies voi noutaa lapsen, kuten täytäntöönpanolain 15 §:n 2 momentissa säädetään. Täytäntöönpanomenettely koskee täytäntöönpanolain 1 §:n 1 ja 2 momentin mukaan sekä tuomioistuimen ratkaisuja että hyvinvointialueen vahvistamia sopimuksia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Hyväksyessään lapsen huoltoa tai asumista koskevan täytäntöönpanomääräyksen, käräjäoikeus määrää luovuttamaan lapsen sakon tai ulosottomiehen noudon uhalla sille vanhemmalle, jolle lapsen huoltajuus ja asuminen on määrätty. Lähivanhempi voi hakea huolto-oikeuden täytäntöönpanoa esimerkiksi silloin, jos lasta ei ole palautettu tapaamis- ja luonapitoajan päätyttyä.⁹⁰ 12 vuotta täyttänyttä lasta ei voida kuitenkaan pakottaa tapaamaan vanhempansa tai asumaan toisen vanhempansa luona vastoin tahtoaan, sillä täytäntöönpanolain 2 §:n mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin yli 12-vuotiaan, tai perustellusta syystä sitä nuorempaan lapsen tahtoa. Lapsen mielipide voidaan selvittää sosiaaliviranomaisten tekemän olosuhdeselvityksen yhteydessä, tai lasta voidaan kuulla tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu.⁹¹ Täytäntöönpanoa tarkastellaan vielä oikeustapausten kautta luvussa 6.2. Tapaamisten täytäntöönpano.

⁸⁹ Aaltonen 2020, 269-273.

⁹⁰ Peuralahti 2012, 93-94.

⁹¹ HE 88/20218 vp, 67-68.

5 Lapsen huolto oikeuskäytännössä

Lapsenhuoltolain 10 §:n mukaan tuomioistuimen tulee ratkaista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia lapsen edun mukaisesti. Huoltopäätöstä tehdessään tuomioistuimen tulee kiinnittää huomiota vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien keskinäisten ristiriitojen edelle.⁹² Jos molemmat vanhemmat ovat yhtä sopivia lapsen huoltajiksi, mutta lapsi on määrättävä jommankumman yksinhuoltoon, otetaan huomioon myös se, onko toinen vanhemmista yrittänyt estää lapsen tapaamisia toisen vanhemman kanssa. Yksinhuoltajaksi ei yleensä tällaisessa tilanteessa määrätä henkilöä, joka ei voi, tai ei halua turvata lapselle hyviä suhteita molempiin vanhempiinsa ja näiden sukulaisiin.⁹³

Helsingin kärjäoikeus punnitsi lapsen suhteiden turvaamista molempiin vanhempiinsa käsitellessään asiaa H 20/9306. Vanhemmilla oli yhteinen, vuonna 2009 syntynyt lapsi. Lapsi oli vanhempiensa yhteisessä huollossa, asui isänsä luona ja tapasi äitiään parillisten viikkojen keskiviikon ja seuraavan viikon maanantain välisenä aikana Helsingin hovioikeuden vuonna 2012 antaman vanhempien sopimukseen perustuvan ratkaisun mukaisesti. Asiassa oli kysymys lapsen asumisesta päättämisestä tilanteessa, jossa lapsen ja äidin tapaamiset ovat jääneet keväästä 2020 lähtien lähes kokonaan toteutumatta, eikä tapaamisia saatu toteutettua kärjäoikeuden antaman väliaikaisen määräyksen mukaisesti, ei edes annetun täytäntöönpanomääräyksen jälkeen. Arvioinnin kohteena oli myös se, onko vanhempien yhteishuollolle edelleen edellytys sekä tapaamisoikeuden ja elatusavun vahvistaminen.

Isä vaati, että lapsi määrätään yksin hänen huoltoonsa ja lapsi tapaisi äitiään vain kerran viikossa neljän tunnin ajan. Äiti vaati, että isän vaatimukset hylätään ja lapsi määrätään jäämään vanhempiensa yhteiseen huoltoon ja asumaan äitinsä luona siten, että äiti saa yksin päättää lapsen kouluun, terveydenhoitoon ja lastensuojelun toimenpiteisiin liittyvistä asioista. Lapsi oli jäänyt muun muassa vaille tavanomaisia rokotteita, koska isä uskoi rokotteiden olevan haitallisia lapselle, eikä isä suostunut lastensuojelun tukitoimenpiteisiin. Äidin mukaan Isän hakemus osoitti, ettei isä ollut edes halukas tukemaan lapsen ja äidin suhdetta. Isä halusi poistaa lapsen oikeuden tavata äitiään väittäen, ettei 10-vuotias lapsi halunnut nähdä äitiä, eikä olla tekemissä äidin kanssa. Tämä osoitti isässä harkinnan puutetta ja kyvyttömyyttä hahmottaa lapsen etua. Isän negatiivisesta asenteesta johtuen lapsi ei ollut saanut tavata tai olla yhteydessä myöskään äidin puoleisiin sukulaisiin.

⁹² HE 88/2018 vp, 56-57.

⁹³ Aaltonen 2020, 65-67, Nystén 2015, 125.

Käräjäoikeus käytti arvioinnissa sovellettavina oikeusohjeina lapsenhuoltolakia, lain esitöitä (hallituksen esitys HE 88/2018) ja elatusavun osalta lapsen elatuksesta annettua lakia (704/1975). Lapsenhuoltolain 10 §:n 1 momentin mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetty huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet toteutuvat parhaiten tulevaisuudessa. Lapsenhuoltolain 1 §:n 1 momentin mukaan huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja vanhempien välillä. Saman lain 2 §:n 2 momentin mukaan lapsen kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Vanhemman on kasvatus-tehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle. Lain esitöistä ilmenee, että sääntelyn tarkoituksena on korostaa tapaamisoikeuden ja lapselle läheisten ihmissuhteiden kunnioittamisen painoarvoa tuomioistuimen ratkaisuharkinnassa. Lain esitöistä ilmenee, että sääntelyllä pyritään ehkäisemään sellaisia tilanteita, joissa vanhempi käyttäytymisellään vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta tai jopa aiheuttaa sen katkeamisen kokonaan.⁹⁴

Käräjäoikeus arvioi ensin, minkälainen asumisratkaisu toteuttaisi parhaiten lapsen edun tulevaisuudessa. Käräjäoikeus kiinnitti huomiota isän negatiiviseen suhtautumiseen äitiä kohtaan, mikä ilmeni useasta asiassa esitetystä sosiaalitoimen kirjauksesta. Isän negatiivinen suhtautuminen äitiin välittyi myös lapsen mielipiteeseen, eikä isä sallinut lapselle vapaata vuorovaikutussuhdetta äidin kanssa. Käräjäoikeus totesi, että asumisesta määräämisen kannalta asiassa oli kaksi huonoa vaihtoehtoa, joista oli valittava toinen. Käräjäoikeuden käsityksen mukaan lapsen asumisen jatkaminen isän luona olisi johtanut lapsen ja äidin välisen suhteen pysyvään ja lopulliseen katkeamiseen. Asumisen siirtäminen äidin luokse edellyttäisi lapselta ja vanhemmilta suurta sopeutumista ja sosiaalitoimen tukea. Äiti oli tuen suhteen vastaanottavainen, ja asumisen siirtämistä koskevan ratkaisun katsottiin pitkällä tähtäimellä turvaavan lapsen tasapainoisen kasvun ja toimivan suhteen kumpaankin vanhempaan. Käräjäoikeus totesi, että vaihtoehtoja harkittaessa oli pienempi paha siirtää lapsi asuminen äidin luokse. Näin ollen käräjäoikeus määräsi lapsen asumaan äidin luokse.

Lapsen huoltoa koskevan päätöksenteon keskeinen kriteeri on arvio siitä, voiko vanhempien välinen yhteishuolto toimia käytännössä. Toimivan yhteishuollon edellytyksenä on, että vanhemmat kykenevät riittävästi huolimatta keskustelemaan ja sopimaan yhdessä lasta koskevista asioista. Käräjäoikeuden pääkäsittelyssä tekemien havaintojen mukaan vanhemmilla oli erimielisyyksistä huolimatta edelleen jonkinlainen keskusteluyh-

⁹⁴ HE 88/2018 vp, 22.

teys. Käräjäoikeus katsoi, että lapsen asuessa äitinsä luona, vanhempien tulee kyetä asettamaan lapsen etu keskinäisten erimielisyyksien ulkopuolelle ja toimimaan päätöksenteossa lapsen hyvinvointia edistäen. Käräjäoikeus määräsi, että lapsi jää edelleen vanhempiensa yhteiseen huoltoon siten, että äiti saa päättää yksin lapsen terveydenhuoltoon ja lastensuojelun toimenpiteisiin liittyvistä asioista sekä koulun valinnasta. Muista asioista vanhemmat päättävät yhdessä. Käräjäoikeus vahvisti lapsen ja isän tapaamisoi-keuden ja määräsi isän maksamaan elatusapua lapselle.

5.1 Tilanteista, joissa asioiden hoitaminen hankaloituu, kun toinen huoltaja ei anna suostumustaan

Tämän otsikon alalukuihin on koottu esimerkinomaisesti muutamia käytännön tilanteista, joissa lapsen asioiden hoitaminen hankaloituu, kun toinen vanhemmista ei anna suostumustaan. Luvussa 5.1.1 käsitellään passin hankkimista lapselle, luvussa 5.1.2 pankkitilin avaamista alaikäiselle ja luvussa 5.1.3 lyhyesti muita tilanteita, joissa lapsen asioiden hoitaminen hankaloituu. Tutkimusaineiston pohjalta voidaan sanoa, että riitaisissa tapauksissa on varsin yleistä, että toinen vanhemmista alkaa vaatia itselleen yksinhuoltajuutta, sillä perusteella, ettei lapsen asioista sopiminen yhdessä toisen huoltajan kanssa onnistu käytännössä. Yhtenä ratkaisuvaihtoehtona tällaisissa tilanteissa voidaan käyttää tehtävänjakomääräystä.

Yhteishuollossa huoltajat päättävät lasta koskevista asioista yhdessä. Huoltajat voivat kuitenkin sopia keskinäisestä tehtäviensä jakamisesta, tai tuomioistuimien voi päättää vanhempien välisestä tehtävien jakamisesta riitaisissa ja lapsen edun kannalta tärkeistä asioista, josta vanhemmat eivät pysty päättämään yhdessä. Lapsen normaalia arkea koskevat päätökset eivät vaadi molempien huoltajien yhteistä päätöstä. Huoltajat päättävät yhdessä esimerkiksi lapsen nimestä, kansalaisuudesta, äidinkielestä, uskonnosta, asumisesta, koulunkäynnistä, terveydenhoidosta, passista ja pankkiasioista. Tehtävänjakomääräys on keino säilyttää yhteishuoltajuus tilanteessa, jossa vanhempien yhteistyö ei toimi. Tällöin molemmat vanhemmat saavat olla läsnä lapsensa elämässä tietyin rajoituksin. Kaikissa tapauksissa tehtävänjakomääräyksetkään eivät ratkaise lapsen asioiden hoitamista.⁹⁵

5.1.1 Passin hankkiminen lapselle

Passin hankkiminen lapselle vaatii molempien huoltajien suostumuksen. Passilain (671/2006) 11 §:n mukaan alaikäiselle myönnetään passi, jos hänen huoltajansa suostuvat siihen. Jos huoltajalta ei matkan, sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi saada passilain 7 §:n 1 momentissa tarkoitettua suostumusta, ja jos ratkaisun viivästyttäminen aiheutuisi kohtuutonta haittaa, ei toisen huoltajan suostumusta välttämättä vaadita. Jos huoltaja on evännyt suos-

⁹⁵ Aaltonen 2020, 38-41.

tumuksensa, passi voidaan kuitenkin myöntää alaikäiselle, jos sen myöntämättä jättäminen olisi selvästi vastoin lapsen etua ja kyse on ulkomaan matkasta. Passia ei myönnetä, jos epäilään, että lasta oltaisiin viemässä pysyvästi ulkomaille, tai olisi aihetta epäillä, että kyseessä on lapsikaappaus.⁹⁶

Poliisi voi myöntää passin, vaikka toinen vanhemmista sitä vastustaisikin. Tällöin poliisiin tulee kuulla ensin sekä passin myöntämistä vastustavaa vanhempaa että sosiaaliviranomaisia. Passi voidaan myöntää lapselle siis siinäkin tapauksessa, ettei toinen huoltaja ole antanut suostumustaan, mikäli passin myöntämisen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Passiasi-oissa voidaan pyytää lastensuojeluviranomaisilta lausunto siitä, onko passin myöntäminen lapsen edun mukaista vai ei.⁹⁷ Vaikka huoltajan perusteeton kieltäytyminen ei estä passin saantia, hankaloittavat perusteettomat kieltäytymiset ja passin peruuttamiset asioita ja saat-tavat aiheuttaa esimerkiksi sen, että toinen vanhempi alkaa vaatia itselleen yksinhuoltajuutta sillä perusteella, ettei lapsen asioista sopiminen yhdessä onnistu.⁹⁸

Lasta tapaava vanhempi saa yleensä liikkua lapsen kanssa vapaasti. Joskus lapsen etu voi kuitenkin edellyttää, että lapsen ja etävänhemman tapaamiset tapahtuvat vain Suomessa. Täl-löin lapsen ja lasta tapaavan vanhemman matkustusvapautta on mahdollista rajoittaa. On mahdollista rajata maita, joihin lapsen saa viedä tapaamisten yhteydessä, tai rajata kuinka hyvissä ajoin etukäteen ja miten toisen vanhemman pitää ilmoittaa sunnitellusta matkasta lähivanhemmalle. Vastaavasti lähivanhempi voidaan velvoittaa luovuttamaan lapsen passi toiselle vanhemmalle etukäteen sovitun matkan ajaksi.⁹⁹

Äiti haki asiassa H 20/12464 lapsen yksinhuoltoa ja vaati toissijaisesti, että käräjäoikeus määrää, että äidillä on työnjakomääräyksellä oikeus päättää yksin lapsen passia, koulua, päiväkotia, terveyttä ja asumista koskevat asiat. Lapsi oli syntynyt vuonna 2015 ja vanhemmat olivat muuttaneet erilleen vuonna 2017. Tuolloin oli sovittu, että lapsi on vanhempiensa yhteisessä huollossa. Vanhempien välit olivat kiristyneet vuonna 2018, kun äiti oli muuttanut toiseen kaupunginosaan ja aloittanut uuden seurustelusuhteen. Isä ei tämän jälkeen pitänyt juurikaan yhteyttä lapseen. Tapaamiset olivat käynnistyneet uudelleen vuonna 2020 Helsingin käräjäoikeuden annettua väliaikaisen määräyksen valvotuista tapaamisista. Äidin mukaan isä oli tahallaan hankaloittanut lapsen asioiden hoitoa esimerkiksi kieltämällä passin hakemisen ja estämällä lapsen pääsyn äidin nykyisen puolison kotimaahan. Isä puolestaan oli pitänyt äidin Itä-Eurooppaan suunnittelemaa matkaa lapsen edun vastaisena. Isä kertoi myös pelänneensä äidin muuttavan kotimaahansa Italiaan.

⁹⁶ Gottberg 2013, 182.

⁹⁷ Aaltonen 2020, 167-168.

⁹⁸ Nystén 2015, 119.

⁹⁹ Aaltonen 2020, 167-168.

Käräjäoikeus käytti arvioinnissa sovellettavana oikeusohjeena lapsenhuoltolakia, erityisesti lapsenhuoltolain säännöksiä vanhempien yhteistoiminnasta, yhteishuollosta sekä lapsenhuoltolain 12 §:ää päätöksen muuttamisesta. Käräjäoikeus oli hankkinut Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta olosuhdeselvityksen. Vanhemmat syyttelivät toisiaan, eikä heillä ollut tarvittavaa kykyä keskustella huoltoon liittyvistä asioista. Käräjäoikeus katsoi, että näissä olosuhteissa oli lapsen edun mukaista määrätä äidin toissijaisten vaatimusten mukaisesti äiti lähivanhempana päättämään yksin lapsen päivähoidosta, koulunkäynnistä, terveydenhoidosta ja passista. Vaikka kommunikointi vanhempien välillä oli vaikeaa, käräjäoikeus piti tärkeänä sitä, ettei äiti voi tehdä yksin lapsen asuinmaata koskevia päätöksiä. Käräjäoikeus määräsi joulukuussa 2020, että lapsi jää vanhempiensa yhteiseen huoltoon ja isällä on edelleen tapaamis- sekä tiedonsaantioikeus.

5.1.2 Pankkitilin avaaminen lapselle

Yhteishuoltajuuden toimiminen tai toimimattomuus vaikuttaa myös lapsen pankkiasioiden hoitamiseen, sillä pankkitilin avaamiseen alaikäiselle tarvitaan molempien vanhempien suostumus, koska holhustoimilain (442/1999) 4 §:n mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei toisin säädetä. Yle uutisoi 16.9.2018 ulkomailla asuneen ex-puolison vienteen 16-vuotiaan lapsen äidiltä oikeuden nähdä lapsen tilitietoja. Uutisen mukaan pankki oli neuvonut äitiä hakemaan yksinhuoltajuutta, jotta hän voisi lakkauttaa lapsen entisen tilin ja avata uuden. Ylen uutisessa haastateltiin Finanssivalvonnan lakimies Sanna Atrilaa, jonka mukaan lähtökohtana pidetään sitä, että molemmat huoltajat tekevät lasta koskevat päätökset yhdessä, mutta finanssisektorilla alaikäisten asiointiin liittyy joskus hankalia tapauksia, eikä tarkempaa sääntelyä asiasta juuri ole.¹⁰⁰ Uutinen herätti pohtimaan, tarvittaisiinko lakiin yksityiskohtaisempaa sääntelyä asiasta. Lasten pankkitiliä koskevat asiat tulivat esille myös käräjäoikeuden ratkaisuisissa. Pankkiasiat mainitaan muun muassa Helsingin käräjäoikeuden asiasta H 20/6853 antamassa ratkaisussa 22/16084.

Vanhemmat olivat eronneet vuonna 2018 ja lapset (syntyneet vuonna 2012 ja 2014) olivat sosiaalilautakunnan vahvistaman sopimuksen mukaan vanhempiensa yhteishuollossa ja asuivat äitinsä luona. Isä kävi ajoittain kotimaassaan Länsi-Afrikassa. Äiti haki Helsingin käräjäoikeudelta muutosta huoltomuotoon ja tapaamisoikeuteen. Asiaa käsiteltiin tuomioistuinsovittelussa, missä vanhemmat pääsivät sopimukseen lasten oikeudesta tavata isää. Huoltajuuden osalta asia jäi riitaiseksi ja palautui tuomioistuimen ratkaistavaksi. Asiassa oli huollon osalta kysymys siitä, tulevatko lasten huoltoon koskevat asiat hoidetuksi asianmukaisesti vanhempien yhteishuollossa, vai onko vanhempien yhteistoimintakyvyn puute este yhteishuollossa tai toissijaisesti peruste huoltajien tehtävänjakomääräyksen antamiselle. Käräjäoikeus puntaroi vanhempien kykyä toimia ja tehdä päätöksiä yhdessä,

¹⁰⁰ YLE 2018.

ja käytti arvioinnissa sovellettavana oikeusohjeena lapsenhuoltolakia, lakia holhoustoimesta sekä oikeuskirjallisuutta; Anna-Kaisa Aaltosen teosta Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Perheen tilannetta selvitettiin olosuhdeselvityksellä. Selvityksen mukaan lasten terveyden- ja sairaudenhoitoon, toisen lapsen nimiasiaan sekä passi- ja henkilökorttiasiaan liittyi epäselvyyksiä ja vanhempien ristiriitaisia käsityksiä. Isä oli nostanut lasten pankkitileiltä rahaa vuonna 2018 keskustelematta äidin kanssa, minkä jälkeen lasten pankkiasioiden hoito oli ollut keskeytyneenä ja pankkiasiat hoitamatta.

Käräjäoikeus totesi, että pankkiasioissa on kysymys edunvalvonnasta, jota koskee laki holhoustoimesta. Lapsen huoltajat ovat lapsen edunvalvojia, eikä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaisella tehtävänjakomääräyksellä voida päättää, että lapsen taloudellisten asioiden edunvalvonta tai jokin osa siitä kuuluisi vain toiselle huoltajalle. Edunvalvojan tehtävät voidaan jakaa edunvalvojien kesken holhoustoimilaissa säädettyssä käsittelyssä ja laissa säädettyillä perusteilla, mutta sellaisesta vaatimuksesta ei ollut kyse tässä asiassa.

Käräjäoikeus katsoi, etteivät lasten pankkiasiat edellä mainitun lainsäädännön nojalla voi varmuudella hoitua huoltajien tehtävänjakomääräyksellä. Käräjäoikeus totesi myös, että lasten terveyden- ja sairaanhoitoa koskevien asiat tulee hoitaa asianmukaisesti ja viivytyksettä. Käräjäoikeus katsoi, ettei tehtävänjakomääräys riitä turvaamaan lasten etua ja määräsi lapset äidin yksinhuoltoon. Vanhemmat olivat sopineet lasten oikeudesta tavata isäänsä, eikä vanhempien tekemän sopimuksen mukainen ratkaisu ollut vastoin lasten etua. Käräjäoikeus antoi tämän vuoksi tapaamisoikeudesta vanhempien sopimuksen mukaisen päätöksen. Lisäksi käräjäoikeus antoi isälle saman oikeuden kuin huoltajalla saada lapsiaan koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta kaikissa asioissa.

Kuten esimerkistä käy ilmi, lapsenhuoltolain mukaisella tehtävänjakomääräyksellä ei voida päättää, että lapsen taloudellisten asioiden edunvalvonta, kuten pankkiasioiden tai omaisuuden hoito kuuluisi vain toiselle huoltajalle. Asiassa H 20/6853 käräjäoikeus määräsi lapset äidin yksinhuoltoon. Alaikäisen pankkitiliin liittyviä kysymyksiä käsiteltiin myös asiassa HP 17/41891, jossa Helsingin käräjäoikeus kuuli henkilökohtaisesti 14-vuotiasta. Kuulemistilaisuudessa olivat läsnä käräjätuomari, pöytäkirjanpitäjä ja lapsi.

Lapsi kertoi pankkiasioihin liittyen, ettei hänellä ole pankkitiliä, koska vanhemmat eivät luota toisiinsa, vaan epäilevät, että toinen vanhempi saattaisi nostaa rahaa lapsen tililtä. Lapsi kertoi käyttävänsä vain käteistä ja koki sen hieman turhauttavana. Käteinen voi hukkua helpommin ja pikkuostosten maksaminen korona-aikaan oli hankalaa. 14-vuotias kertoi, että kaikilla hänen kavereillaan on pankkikortit, eikä hän tiedä muita ikäisiään, joilla ei ole pankkitiliä ja -korttia. Lapsi kertoi, että hänestä olisi hyvä ajatus, jos van-

hemmat avaisivat hänelle oman rahan käyttöä varten pankkitilin. Tuomari kertoi kuulemisen yhteydessä lapselle pankkitilistä, johon vanhemmilla ei olisi käyttöoikeuksia, eli oikeutta tehdä pankkisiirtoja, vaan ainoastaan valvonta- ja hallintaoikeus.

5.1.3 Muita tilanteita

Muita tilanteita ovat esimerkiksi lapsen nimestä, uskonnosta, koulunkäynnistä tai terveydenhoidosta päättäminen. Tutkimusaineistossa oli tapauksia, joissa lapsi olisi tarvinnut psykiatrista hoitoa, ADHD-lääkitystä tai insuliinipistoksia diabeteksen hoitoon, mutta hoito oli estynyt vanhempien erimielisyyden vuoksi. Tällainen tilanne on mahdollista ratkaista esimerkiksi antamalla tehtävänjakomääräyksellä toiselle vanhemmalle oikeus päättää yksin lapsen terveydenhoitoon liittyvistä asioista.¹⁰¹

Helsingin kärjäoikeus käsitteli asiaa H 20/25179, jossa ratkaistavat oikeuskysymykset olivat huoltomuoto (yhteishuolto, yhteishuolto tehtävänjakomääräyksin tai äidin yksinhuolto), tapaamisoikeuden muuttaminen 20.8.2019 vahvistetun sovinnon mukaisesta sekä oikeudenkäyntikuluvastuu. Vanhemmat olivat eronneet kolme vuotta sitten, mutta heidän välinsä olivat erittäin riitaiset, mikä vaikeutti lasten (10, 9 ja 6 vuotta) asioiden hoitamista. Vanhempien riitely vaikutti myös siihen, etteivät lapset saaneet kaikkea tarvitsemaansa tukea ja hoitoa. Äiti vaati ensisijaisesti yksinhuoltoa ja toissijaisesti yhteishuoltoa tehtävänjakomääräyksin siten, että hän saisi päättää yksin lasten asuinpaikasta, koulusta, esikoulusta, päivähoidosta, terveydenhuollosta, matkustusasiakirjoista ja henkilökorteista.

Sovellettavana oikeusohjeena käytettiin lapsenhuoltolakia. Kyseisen lain 10 §:n 1 momentin mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetty huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Lapsenhuoltolain 10 §:n 2 momentin mukaan tehtäessä ratkaisua siitä, onko lapsen huolto uskottava molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä, on 1 momentissa säädetyn lisäksi kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet omien keskinäisten ristiriitojen edelle. Lapsenhuoltolain 10 §:n 3 momentin mukaan tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta on otettava 1 momentissa säädetyn lisäksi huomioon erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Lain 11 §:n mukaan lapsen

¹⁰¹ Aaltonen 2020, 38-41.

omat toivomukset ja mielipide on selvitettävä, sikäli kun se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista.

Lapsenhuoltolain 1 §:n 1 momentin mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava. Pykälän 2 momentin mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatustarpeet sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä tarjoava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Pykälän 3 momentin mukaan lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itenäistymistä sekä kasvamista aikuisuuteen ja vastuullisuuteen tulee tukea ja edistää.

Lapsenhuoltolain 2 §:n 1 momentin mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde siihen vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeuteen kuuluu, että lapsi saa ajoittain olla tämän vanhemman luona tai tavata tätä muualla tai pitää tähän yhteyttä muulla tavoin. Lain 2 §:n 2 momentin mukaan lapsen kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.

Lapsenhuoltolain 9 §:n 1 momentin 1 ja 3 kohtien mukaan tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle, ja että vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai päätöksessä määräytyissä asioissa. Pykälän 4 momentin mukaan tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. Lain 12 §:n mukaan tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat sopimuksen vahvistamisen tai päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet, tai jos tähän on muuten aihetta.

Lapset A ja B olivat psykiatrisen tuen tarpeessa, mutta viranomaisten suosittelemat hoidot ja tukitoimet edellyttivät molempien vanhempien sitoutumista niihin. Isällä oli vaikeuksia ottaa vastaan lapsia hoitavien ammattilaisten ohjeita ja hän oli kieltäytynyt perheneuvolatyöskentelystä. Isä ei ollut noudattanut lasten A ja C gluteiinitonta ruokavalio-

ta, mikä oli pahentanut lasten vatsavaivoja. Isä oli kertonut, että huoltajuus oli hänelle tärkeä asia ja oli ilmeistä, että huoltajan statuksella oli suuri psykologinen merkitys isälle. Oli todennäköistä, että se tukisi isän vanhemmuutta ja motivoisi häntä osallistumaan lastensa elämään. Asiassa ei ilmennyt, että isän vanhemmuudessa olisi muuten vakavia puutteita. Isä oli hakeutunut korvaushoitoon, jossa seurattiin tiukasti päihteiden käyttöä ja hoito oli kestänyt jo kolme vuotta. Tehtävien jakoa koskeva huoltoratkaisu oli asiassa saadun selvityksen ja kokonaisharkinnan perusteella lasten edun mukainen, niinpä kärjäoikeus määräsi lapset edelleen vanhempiensa yhteishuoltoon, nyt tehtävänjakomääräyksellä siten, että äiti saa päättää yksin lasten päivähoidosta, esikoulusta, koulusta ja terveydenhuollosta. Tehtävänjakomääräyksellä vältyttiin siltä, että isä olisi erotettu kokonaan lastensa huollosta. Kärjäoikeus katsoi, ettei asiassa ollut tarpeen määrätä tehtävänjakomääräyksellä lasten asumisesta, matkustusasiakirjoista ja henkilökorteista, vaan vanhemmat päättävät yhdessä edelleen näistä ja muista huoltajien yhteiseen päätösvaltaan kuuluvista asioista.

Tutkimusaineistossa oli runsaasti tapauksia, joissa vanhemmat eivät kyenneet keskustelemaan lapsen asioista riitelemättä. Tutkimusaineistossa oli myös joitakin tapauksia, joissa toinen vanhempi oli täysin passiivinen, eikä reagoinut toisen vanhemman yhteydenottoihin millään tavalla. Huoltaja oli tosiasiallisesti tavoittamattomissa. Hän oli muuttanut esimerkiksi entiseen kotimaahansa ilmoittamatta yhteystietojaan. Tällöin lapsen kanssa jäänyt vanhempi saattoi hakea yksinhuoltajuutta sillä perusteella, että lapsen asioiden hoitaminen yksin helpottuisi. Mikäli toisen vanhemman olinpaikasta ei ollut mitään tietoa, eikä haastemies- tai ulkomainen viranomaistiedoksianto tavoittanut vanhempaa, asian tiedoksiannossa käytettiin kuulutusmenettelyä, eli kuulutusilmoituksen julkaisua Virallisessa lehdessä ja asia ratkaistiin riidattomana hakemusasiana¹⁰².

5.2 Huoltopäätöstä voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat muuttuneet

Lapsenhuoltolain 12 §:n mukaan tuomioistuimen päätöstä tai hyvinvointialueen vahvistamaa sopimusta lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat päätöksen antamisen tai sopimuksen vahvistamisen jälkeen muuttuneet, tai muuttamiseen on muuten aihetta.¹⁰³

Vuonna 2020 vireille tullessa asiassa H 20/16278 Helsingin kärjäoikeus antoi ensin vanhempien sovinnon mukaisen päätöksen, jonka mukaan vanhemman, 11-vuotiaan lapsen asuminen siirrettiin äidin luokse, mutta 10- ja 8-vuotiaat lapset olivat vanhempiensa yhteisessä huollossa. Äidillä oli kuitenkin tehtävänjakomääräyksellä oikeus päättää yksin

¹⁰² Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2014, 18-19.

¹⁰³ HE 88/2018, vp. 56.

lasten koulutuksesta. Lasten ja isän tapaamiset eivät sujuneet sovitusti, vaan isä perui tapaamisia. Äiti lähti hakemaan yksihuoltoa. Äidin toissijaisena vaatimuksena oli, että hän saa päättää tehtävänjakomääräyksellä yksin lasten koulutuksesta, asumisesta, terveydenhuollosta sekä passista. Käräjäoikeuden arvioitavana oli, onko huoltomuotoa tarpeen muuttaa siten, että äidillä jo olevaa lasten kouluun liittyvää tehtävänjakomääräystä laajennetaan koskemaan myös lasten asumista, terveydenhuoltoa ja passia, vai määrätäkö äiti toimimaan yksin lasten huoltajana. Käräjäoikeus käytti arvioinnissa sovellettavana oikeusohjeena lapsenhuoltolakia ja katsoi ratkaisun perusteluissaan syyskuussa 2021, ettei vanhemmilla ollut kykyä toimia yhteishuoltajina siten, kuin lasten etu edellyttäisi. Yhteishuollon toimivuutta heikentäviä seikkoja olivat muun muassa vanhempien kyvyttömyys sopia lasten käytännön asioiden hoitamisesta, keskusteluyhteyden puute ja vanhempien välisen konfliktin pitkäaikaisuus ja korjaamattomuus. Lasten terveydenhuoltoon liittyviä asioita oli jäänyt hoitamatta, kun isää ei tavoitettu, tai hän ei tullut paikalle tapaamisiin. Käräjäoikeus määräsi lapset äidin yksinhuoltoon. Lapsilla on oikeus tavata isää joka toinen viikonloppu ja tapaamisten vaihdot toteutetaan aluksi valvottuina. Isälle vahvistettiin sama oikeus kuin huoltajalle saada lapsia koskevia tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta.

Tutkimusaineisto ei tue väittämää, että oikeus suosisi äitiä yksinhuoltajana. Tuomioistuimien arvioi kokonaistilannetta lapsen edun, ei vanhemman sukupuolen perusteella.

Helsingin käräjäoikeus ei muuttanut yksinhuoltoa koskevaa päätöstään asiassa H 706/2020/2088. Pariskunta oli eronnut syksyllä 2014. Lapset asuivat aluksi lyhyen aikaa äitinsä luona, kunnes lastensuojelu sijoitti heidät kiireellisesti asumaan isän luokse keväällä 2015. Tämän jälkeen asiaa käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa. Asiassa tehdyn olosuhdeselvityksen mukaan vanhempien erimielisyydet olivat uhka lasten hyvinvoinnille. Olosuhdeselvityksessä ei suositeltu vuoroviikkoasumista, sillä vanhempien yhteistyön ei katsottu olevan lasten edun mukaista. Käräjäoikeus määräsi vuonna 2016 lapset isän yksinhuoltoon siten, että lapset asuivat isänsä luona ja tapaavat äitiään parittomilla viikoilla maanantaista maanantaihin. Äidillä oli myös oikeus saada lapsia koskevia tietoja viranomaisilta. Vanhempien välit pysyivät tulehtuneina. Lastenpsykiatrinen hoito tai lastensuojelun perhetyö ei parantanut tilannetta. Oikeuskäsittelyn kuluessa tuli näytetyksi, ettei vuoroviikkoasuminen ollut lasten edun mukaista, vaikka lapset (tuolloin 12- ja 8-vuotiaat) sitä itse olosuhdeselvityksen tekemisen yhteydessä toivoivat.

Asia tuli uudelleen vireille vuonna 2020 Helsingin kaupungin sosiaalilautakunnan ja isä hakemuksilla. Helsingin kaupunki katsoi, ettei lasten vuoroasuminen ole heidän etunsa mukaista ja, että äiti on väärinkäyttänyt tietojensaantioikeuttaan, minkä vuoksi se tulisi poistaa. Isä yhtyi kaupungin hakemukseen. Äiti puolestaan vaati, että lapset tulisi määrätä vanhempien yhteiseen huoltoon tehtävänjakomääräyksin siten, että hän saisi päättää

yksi lasten terveydenhuollosta, koulunkäynnistä ja harrastuksista. Mikäli katsottaisiin, ettei yhteishuolto ole lasten edun mukainen, tulisi lapset määrätä äidin yksinhuoltoon.

Käräjäoikeus ei uskonut, että vanhempien välit ja kommunikaatio paranisivat, jos lapset määrättäisiin vanhempien yhteiseen huoltoon. Lasten asioiden hoidon ja lasten edun kannalta olisi parasta, että huolto on edelleen uskottu toiselle vanhemmista. Isä on hoitanut huoltajan tehtävänsä hyvin ja lasten edun mukaisesti. Käräjäoikeus totesi, ettei asiassa ole perustetta, minkä vuoksi huoltopäätöstä tulisi muuttaa. Käräjäoikeus määräsi loka-kuussa 2022, että lapset jäävät isän yksinhuoltoon ja asumaan isän luo. Käräjäoikeus vahvisti lasten tapaamisoikeuden osapuolten jatketussa valmisteluistunnossa tekemän tapaamis- ja luonapitomallin mukaisesti. Äiti määrättiin maksamaan lapsille elatusapua. Hänelle vahvistettiin kuitenkin huoltajalle kuuluva tiedonsaantioikeus viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntarjoajilta, vaikka isä oli vaatinut tiedonsaantioikeuden poistoa siinä esiintyneiden häiriöiden ja väärinkäytösten vuoksi. Äiti oli tyytymätön päätökseen ja valitti käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen. Asia odottaa hovioikeuden käsittelyä.

5.3 Muutoksenhaku

Oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 1 §:n mukaan käräjäoikeuden tuomioon tai päätökseen tyytymätön voi hakea ratkaisuun muutosta, ellei muutoksenhakua ole erikseen kielletty. Ratkaisun yhteydessä asianosallisille annetaan kirjalliset muutoksenhakuohjeet. Käräjäoikeuden tuomioon haetaan muutosta pääsääntöisesti hovioikeudelta ja hovioikeuden ratkaisuun edelleen korkeimmalta oikeudelta. Oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan muutoksenhakijan tulee ilmoittaa tyytymättömyytensä seitsemän päivän kuluessa ratkaisun antamisesta. Tyytymättömyyttä voi ilmoittaa koko tuomioon tai päätökseen tai osaan tuomiosta tai päätöksestä. Käräjäoikeus antaa valitusosoituksen, jossa mainitaan valituksen käsittelevä hovioikeus ja päivämäärä, mihin mennessä valitus pitää tehdä, kuten oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 11 §:n 2 momentissa säädetään.¹⁰⁴

Valitusaika on 30 päivää ratkaisun antamisesta, kuten oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 12 §:n 1 momentissa säädetään. Vastapuoli voi tehdä vastavalituksen 14 päivän kuluessa valituksen määräajan umpeutumisesta. Kun hakemus- tai riita-asiasta valitetaan hovioikeuteen, tarvitaan jatkokäsittelylupa¹⁰⁵. Hovioikeus päättää, myönnetäänkö jatkokäsittelylupa. Mikäli jatkokäsittelylupaa ei myönnetä, käräjäoikeuden ratkaisu jää lopulliseksi.¹⁰⁶

Hovioikeuden antamaan ratkaisuun voi oikeudenkäymiskaaren 30 a -luvun 1 §:n mukaan hakea muutosta korkeimmalta oikeudelta. Ensin on kuitenkin pyydettävä valituslupa. Määräaika

¹⁰⁴ Linna 2019, 18, 195-197.

¹⁰⁵ Jatkokäsittelylupa tuli käyttöön 1.1.2011.

¹⁰⁶ Linna 2019, 196-201.

valitusluvan pyytämiseen ja valituksen tekemiseen on 60 päivää. Muutosta kärjäoikeuden ratkaisuun voi hakea oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 1 ja 2 §:n mukaan hovioikeuden sijaan suoraan korkeimmalta oikeudelta, jos korkein oikeus myöntää valitusluvan ennakkopäätösvalitukselle ja vastapuoli suostuu asiaan.¹⁰⁷

5.4 Krooninen huoltoriita johtaa oikeudenkäyntikierteeseen

Vanhempien riitely jatkuu joskus vuosia ja he saattavat laittaa asian vireille uudella hakemuksella, jos eivät saa jatkokäsittelylupaa hovioikeuteen. Maija Auvinen on tutkinut väitöstyössään huoltoriitojen tuomioistuinkäsittelyä sekä sosiaalitoimen roolia huoltoriitojen selvittäjänä, sovittelijana ja asiantuntijana. Auvinen jakaa huoltoriidat kolmeen perustyyppiin; tasapeliriitoihin, psykososiaalisiin riitoihin ja patologisiin riitoihin. Tasapeliriita on Auvisen mukaan tilanne, jossa vanhemmat olisivat yhtä hyviä huoltajiksi. Psykososiaalinen riita tarkoittaa riitatilannetta, jossa vanhemman kyky toimia huoltajana on alentunut päihde-, mielenterveys- tai muun psykososiaalisen ongelman vuoksi. Patologinen tai krooninen riita (high conflict) tarkoittaa Auvisen mukaan tilannetta, joissa vanhempien pitkäaikainen ja sovittamaton riita on johtanut oikeudenkäyntikierteeseen.¹⁰⁸ Edellisessä luvussa lyhyesti kuvattu H 706/2020/2088 on tällainen oikeudenkäyntikierteeseen ajautunut krooninen huoltoriita, joka on alkanut vuonna 2014 ja saattaa jatkua pahimmillaan lasten täysi-ikäisyyteen asti.

Myös Gottberg käyttää termiä patologinen riita. Oikeusprosessin aikana saattaa olla käynnissä useita lapsen kohdistuvia toimenpiteitä, kuten tapaamisten laiminlyöntejä tai lapsen palauttamatta jättämisiä väliaikaismääräyksiä tai täytäntöönpano-oikeudenkäyntejä. Tuomioistuimen ratkaisu saattaa johtaa siihen, että itsensä hävinneeksi kokeva osapuoli käynnistää asian uudelleen kärjäoikeudessa ja kierre jatkuu vuosia. Gottbergin mukaan kärjistyneen huoltoriitakierteen taustalta löytyy usein vanhempien ratkaisematon parisuhdekriisi, entisen puolison uudesta suhteesta puhjennut jälkimustasukkaisuus, vanhemman luonnehäiriö tai jokin muu suoranaisesti lapseen liittymätön seikka.¹⁰⁹

Helsingin kärjäoikeudessa käsitelty lapsiasia H 14/12036 on eräs tällainen pitkittynyt, krooninen huoltoriita. Vanhemmat laittoivat lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian vireille vuonna 2014. Helsingin kärjäoikeus ratkaisi asian vuonna 2015 ja määräsi lapset A (syntynyt vuonna 2006), B (syntynyt vuonna 2010) ja C (syntynyt vuonna 2012) vanhempiensa yhteishuoltoon ja isän lähivanhemmaksi. Isä laittoi vireille uuden hakemuksen yksinhuollosta vuonna 2019 (asia H19/7502), kun äiti lähti vuodeksi entiseen kotimaahansa Brasiliaan.

¹⁰⁷ Linna 2019, 211-215.

¹⁰⁸ Auvinen 2006, 254-259.

¹⁰⁹ Gottberg 2013, 55-56.

Perheen tilanteesta laadittiin vuonna 2020 olosuhdeselvitys. Selvityksessä kuultiin myös lapsia. Olosuhdeselvittäjät tulivat siihen tulokseen, etteivät vanhemmat kykene yhteishuoltajuuteen. Olosuhdeselvityksestä, vanhempien kertomasta ja lastensuojelun kirjauksista kävi ilmi, ettei vanhempien yhteistyökyky ollut parantunut ajan myötä. Vanhemmat eivät kyenneet sopimaan lasten terveydenhoidosta, psykologisesta tuesta tai käytännön asioiden hoitamisesta, eikä äiti tue isän lähivanhemmuutta. Äiti oli käyttänyt väärin ja lasten edun vastaisesti yhteishuoltajalle kuuluvia oikeuksia. Hän oli muun muassa lähettänyt lapsille vanhempien välisiä riitaisia viestejä, estänyt lapsi A:ta käyttämästä pistoshoitoa ja estänyt lasten matkustusasiakirjojen hankkimisen. Olosuhdeselvityksen suositus oli, että lapset olisivat lähivanhemman eli isän yksinhuollossa.

Pitkittynyt huoltoriita ja vanhempien riitaiset välit ovat vaikuttaneet lapseen erittäin kielteisesti. Käräjäoikeuden ratkaisussa on maininta tilanteen kroonistumisesta. Tilanne huononi siinä määrin, että kaikki lapset sijoitettiin vuonna 2021 kiireellisesti kodin ulkopuolelle. Lapsi A:n sijoitus on pitkäaikainen. Lapsi B siirrettiin kiireellisen sijoituksen jälkeen sijaishuoltoon lastenkotiin.

Asiassa tuli näytetyksi, ettei yhteishuolto ollut lasten edun mukainen. Helsingin käräjäoikeus määräsi lapset isän yksihuoltoon¹¹⁰ syyskuussa 2021. Lapsi C määrättiin asumaan isän luo. Lapset A ja B asuvat sijoitettuina. Huolto määrättiin isälle, vaikka lapset oli huostaanotettu, sillä katsottiin, että yhteishuolto vaikeuttaisi viranomaistyötä ja lasten kuntoutumisprosessia. Käräjäoikeus vahvisti äidille tietojensaantioikeuden kaikissa lapsia koskevissa asioissa. Lapsilla on oikeus tavata äitiä parittomien viikkojen viikonloppuina perjantaista sunnuntaihin. Käräjäoikeuden ratkaisussa määrättiin myös loma-aikojen tapaamisista yksityiskohtaisesti. Äiti ilmoitti tyytymättömyyttä koko tuomioon.

Krooninen huoltoriita tarkoittaa tilannetta, jossa lasta koskevat asiat ovat jatkuvasti vireillä eri oikeusasteissa, vaikkei lapsen olosuhteissa olisi tapahtunut mitään oleellisia muutoksia parempaan tai huonompaan. Krooniset huoltoriidat ovat harvinaisia. Auvisen väitöstutkimuksessa tällaisia patologisia, pitkittyneitä huoltoriitoja oli 9 % tutkituista tapauksista.¹¹¹ Omasta tutkimusaineistostani näitä löytyi seitsemän tapausta¹¹². Niissä kaikissa esiintyi vanhempien toistuvia, vakavia ja ratkaisemattomia erimielisyyksiä sekä toisen vanhemman syyttelemistä ja mustamaalausta. Tapauksiin liittyy usein myös lastensuojelu- tai rikosilmoitusten tekoa.

¹¹⁰ Lapsenhuoltolain 11 a §:n ja lastensuojelulain (417/2007) 46 §:n mukaan tuomioistuin voi päättää lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta myös huostassa pidon aikana. Tuomioistuimen päätös tai hyvinvointialueen vahvistama sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei kuitenkaan vaikuta itse huostaanottoon tai huostaanoton sisältöön.

¹¹¹ Auvinen 2006, 254-258.

¹¹² Asiat H 18/9217, H 19/7502, H 20/2369, H 20/19323, H 20/ 20504, H 20/23191, H 20/41118 ja H 706/2020/2088.

Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ja huostaanotto, kuten edellä kuvatussa tapauksessa H19/7502, ovat voimakkaita viranomaisen puuttumiskeinoja, joita käytetään vakavissa tapauksissa, joissa lapsen terveys tai hyvinvointi on uhattuna. Kroonistuneet huoltoriidat jatkuvat pisimmillään aina siihen asti, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta ja tulee täysi-ikäiseksi.

Jos vanhemmalla on vakava päihde- tai mielenterveysongelma tai lasta vahingoittavia kasvatustapoja, tuomioistuimen tulee ottaa ne huomioon lapsen asumista, huoltoa ja tapaamista koskevassa päätöksenteossa. Tuomioistuimen tulee huomioida myös vanhempien kyky suojella lasta väkivallalta. Väkivaltaisesti käyttäytyvä vanhempi on lähtökohtaisesti soveltumaton lapsen lähihuoltajaksi. Lapsenhuoltolain uudistuksen yhteydessä lain 10 §:n ratkaisuperusteisiin lisättiin maininta lapsen suojelusta kaikenlaiselta, fyysiseltä ja psyykkiseltä väkivallalta.¹¹³

Väkivaltailmoitukset pitää aina ottaa vakavasti. Sekä välittömästi että välillisesti lapseen kohdistuva väkivalta, esimerkiksi vanhempien välisen väkivaltatilanteen silminnäkijäksi joutuminen, on aina vahingollista lapselle. Vanhemmat tekevät kuitenkin vaikeiden huoltoriitojen yhteydessä myös perättömiä lastensuojelu- ja rikosilmoituksia, kuten tutkimusaineistosta kävi ilmi. Ilmoitukset koskivat kaltoinkohtelua, pahoinpitelyä, kunnianloukkausta ja päihteiden käyttöä. Kyseessä on yleensä vanhemman aito huoli, mutta joissakin tapauksissa tavoitteena voi olla myös kielteisen kuvan luominen toisesta vanhemmasta ja oman edun tavoittelu huolto- ja asumisriidassa. Aiheettoman ilmoituksen tekeminen liittyy usein vanhempien heikentyneeseen luottamukseen, keskusteluyhteyden katkeamiseen ja tilanteesta aiheutuneisiin väärinkäsityksiin. Tällaisissa tapauksissa tuomioistuimen pitää selvittää, onko kyse perhe- tai parisuhdeväkivallasta, toisen vanhemman tarkoituksellisesta mustamaalaamisesta vai yksittäisestä ylilyönnistä esimerkiksi avioerokriisiin liittyen. Tämä pätee myös päihteiden käyttöön; liittyikö vanhemman runsas alkoholin käyttö erokriisiin, vai kuuluuko päihteiden käyttö vanhemman arkeen, ja jos kuuluu, onko vanhempi hakenut apua päihdeongelmaansa. Tuomioistuimien punnitsee asiaa lapsen näkökulmasta, onko vanhemman käytös tai toiminta riski lapselle, ja mikäli näin on, pyrkii suojelemaan lasta kaikenlaiselta väkivallalta.¹¹⁴

Asiassa HP 20/41073 käräjäoikeuden ratkaistavana oli lasten huolto, asuminen ja tapausoikeus. Käräjäoikeus pohti tämän asian yhteydessä myös äidin tekemien ilmoitusten aiheellisuutta, kun äiti alkoi tehdä lastensuojelu- ja rikosilmoituksia avioeron jälkeen. Vanhemmat olivat avioituneet vuonna 2008. Lapsi A syntyi vuonna 2009, lapsi B vuonna 2013 ja lapsi C vuonna 2014. Isä hankki asunnon toisesta kaupungista vuonna 2015 ja vanhemmat päätyivät avioeroon syksyllä 2020. Lapsi D syntyi avioeron jälkeen vuonna 2021.

¹¹³ LaVM 12/2018 vp, 4-5, 15.

¹¹⁴ Aaltonen 2020, 69, 78.

Kolme vanhinta lasta olivat vanhempiensa yhteishuollossa. Äiti oli nuorimman lapsen yksinhuoltaja. Äiti vaati ensisijaisesti yksinhuoltajuutta ja isä lasten yhteishuoltoa.

Vanhemmat osallistuivat syksyllä 2020 sovitteluun, mutta eivät päässeet sovintosopimukseen, joten asia palautettiin riita-asian käsittelyyn. Vanhemmat saavuttivat väliaikaisen sovinnon olosuhdeselvityksen ajaksi. Äiti synnytti neljännen lapsen väliaikaisen sovinnon aikana. Hän oli hankkiutunut raskaaksi avioeron jälkeen salaa isältä tämän 10 vuotta aikaisemmin hedelmöityshoitoihin luovuttamalla sukusoluilla ja synnyttänyt lapsen. Isä ja olosuhdeselvityksen tekijä saivat tiedon tästä nuorimmasta lapsesta olosuhdeselvitykseen tilattujen väestö- ja osoitetietojen kautta.

Olosuhdeselvitys valmistui tammikuussa 2021. Lapset toivoivat, että tapaamisia isän kanssa olisi vähemmän. Huomionarvoista oli, että lapset olivat kysyttäessä heidän toivotaan isän tapaamisista toistaneet äidin oikeudessa jo aikaisemmin vaatimia, poikkeuksellisen vähäisiä tapaamisia. Lapsi B, joka oli olosuhdeselvityskeskustelun aikaan 8-vuotias, puhui valvotuista tapaamisista, mikä ei lähtökohtaisesti ole tuon ikäiselle lapselle käsitteenä tuttu. Kukaan lapsista ei maininnut sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustellessaan tuolloin noin kolmen kuukauden ikäistä lapsi D:tä, vaikka heiltä kysyttiin, keitä heidän perheeseensä kuului. Oli ilmeistä, että äiti, joka oli salannut lapsi D:n syntymän sosiaalityöntekijöiltä ja lapsen isältä, oli ohjeistanut lapsia olemaan kertomatta vauvasta sosiaalityöntekijöille. Olosuhdeselvityksen mukaan lapset olivat tunnetasolla syvästi mukaan vanhempiensa välisissä ristiriidoissa.

Käräjäoikeus arvioi asiassa esitetyn näytön perusteella, että äiti suhtautuu isään hyvin kielteisesti. Äidin mukaan isä kohteli lapsia väkivaltaisesti, eivätkä lapset äidin mukaan ole turvassa isänsä luona. Äiti oli tehnyt isästä lukuisia lastensuojeluilmoituksia eron jälkeen. Hän on pyrkinyt vaikuttamaan olosuhdeselvityksen tekijöihin lähettämällä näille isää laajasti kielteisessä valossa käsittelevän viestin. Äiti oli tehnyt myös rikosilmoituksia.

Käräjäoikeus käytti arvioinnissa sovellettavina oikeusohjeina lapsenhuoltolakia, lain esitöitä (hallituksen esitystä HE 88/2018 ja sitä koskevaa lakivaliokunnan mietintöä 12/2018) sekä oikeuskirjallisuutta. Lapsenhuoltolain 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lain 10 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava lapsen edun mukaisesti. Päätöksessä on kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus toimivat parhaiten tulevaisuudessa. Tehtäessä ratkaisua siitä, onko lapsen huolto uskottava molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä, on edellä mainittujen seikkojen lisäksi kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet omien keskinäis-

ten ristiriitajensa edelle. Lain esitöiden mukaan huoltajan tärkeänä ominaisuutena on kyky suuntautua ensisijaisesti lapsen etuun ja tarpeisiin, vaikka vanhempien keskinäisissä väleissä olisikin ristiriitoja. Osoitus tästä kyvystä on keskeinen tekijä harkittaessa sitä, onko lapsen edun mukaista uskoa hänen huoltonsa molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä. Kykyä asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle voi käytännössä osoittaa esimerkiksi se, että vanhemmat pystyvät keskinäisistä riitaisuuksista huolimatta kommunikoimaan keskenään lapsen huoltoon liittyvistä kysymyksistä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että yhteishuolto voi poikkeuksellisesti olla puollettavissa silloinkin, kun sen toimivuus näyttää kyseenalaiselta. Näin voi olla esimerkiksi, jos yksinhuoltovaatimuksen pääasiallisena motiivina on halu sulkea toinen vanhempi kokonaan pois lapsen elämästä, kostaa toiselle vanhemmalle parisuhteen rikkoutuminen tai rajoittaa toisen vanhemman ja lapsen yhdessäoloa. Yhteishuollon määräämisellä voidaan estää lähivanhempaa käyttämästä yksinhuoltoa aseena toista vanhempaa ja sitä kautta lasta vastaan. Tässä asiassa vanhempien välinen puutteellinen vuorovaikutus ja syvä epäluottamus voisivat sinällään puoltaa lasten määräämistä toisen vanhemman yksinhuoltoon.

Lapsenhuoltolain uudistuksen yhteydessä esitöissä on korostettu toimia, joilla lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmasta puututaan. Vieraannuttamisella tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan vanhemman käyttäytymistä tavalla, joka vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman tai muun läheisen henkilön välistä vuorovaikutussuhdetta ja johtaa joissakin tapauksissa vuorovaikutussuhteen katkeamiseen kokonaan. Lakivaliokunta on pitänyt tärkeänä, että vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen kiinnitetään huomiota, koska tällainen toiminta voi vaikuttaa kielteisesti lapsen kehitykseen ja kasvuun sekä lapsen ja hänen perheensä hyvinvointiin. Käräjäoikeus katsoi, että äidin menettelyssä oli lainsäätäjän tarkoittamaan vieraannuttamiseen viittaavia piirteitä. Lähihuoltajana äidin velvollisuus olisi tukea sitä, että lasten ja isän suhde pysyy vanhempien erosta huolimatta yllä ja kehittyy. Äiti ei menetellyt näin, vaan loi päinvastoin isään kielteisesti suhtautuvan ilmapiirin ja osallisti lapset omiin negatiivisiin tuntemuksiinsa isää kohtaan. Äiti esitti viranomaisille toistuvasti isän vanhemmuutta rapauttamaan tarkoitettuja väitteitä. Käräjäoikeus katsoi, että ajatukseen siitä, että vanhempi aikaansaisi omalla käyttäytymisellään toisen vanhemman poissulkemisen huoltajan roolista, on suhtauduttava torjuvasti.

Vanhemmat olivat kolmen vanhemman lapsensa yhteishuoltajia. Isä on saatuaan olosuhdeselvitystyöntekijöiltä tiedon nuorimman lapsen olemassaolosta, halunnut isyystestin ja tunnustanut isyyden. Lapsella on oikeus molempiin vanhempiin, ja isä kertoi haluavansa osallistua kaikkien lastensa elämään ja kasvatukseen. Näytön perusteella ei tullut ilmi, että lasten huoltoa koskevia asioita olisi jäänyt käytännössä hoitamatta, tai päätöksenteo niistä olisi viivästynyt yhteishuollon aikana. Äidin yksinhuolto lisäisi vaaraa siitä, että

isä suljettaisiin pois lasten elämästä. Olosuhdeselvityksen tehneet sosiaalityöntekijät pitivät yhteishuollon jatkumista lasten edun mukaisena. Asiaa kokonaisuutena harkitessaan käräjäoikeus katsoi olevan lasten edun mukaista, että lasten huolto jatkuu yhteishuollona, ja että myös nuorin lapsi määrätään vanhempien yhteishuoltoon. Käräjäoikeus ei myöskään nähnyt perusteita tehtävänjakomääräyksen antamiseen. Lasten elämä oli vakiintunut perheen entiseen kotiin äidin luokse, ja lähistöllä sijaitsevat lasten koulut, kaveripiiri ja muuta tukiverkostoa. Käräjäoikeus katsoi, ettei riittäviä perusteita muuttaa lasten asumisjärjestelyjä ollut siitä huolimatta, ettei äiti ollut kyennyt pitämään omia negatiivisia tunteitaan isää kohtaan erossa lapsista, vaan oli vetänyt lapset heidän etunsa vaarantavalla tavalla osaksi omaa toimintaansa. Käräjäoikeus katsoi, että lasten tuleva henkinen hyvinvointi edellyttää kuitenkin sitä, että äiti muuttaa suhtautumistaan, antaa lasten tuntee myönteisiä tunteita isää kohtaan ja rohkaisee heitä siihen. Käräjäoikeus totesi, että pyrkimys ilman perusteltua syytä rajoittaa lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpitoa, tai jopa estää se kokonaan, heikentää lähtökohtaisesti vanhemman soveltuvuutta lähihuoltajaksi.

Lapsenhuoltolain 2 §:n 1 momentin mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde siihen vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. Lasten ja isän tapaamiset eivät ole toteutuneet kovin hyvin. Lapset ovat ilmeisesti äitiä tukeakseen vaikeuttaneet tapaamisia monin, epärationaalisin ja lasten luontaisesta käyttäytymisestä olennaisesti poikkeavin tavoin. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin, ettei lasten ja isän yhdessäololle ollut sinällään esteitä.

Käräjäoikeus totesi, että vanhempien riitaiset välit eivät tue vuoroasumisen määrittämistä. Lapset oikeutettiin näin ollen tapaamaan isäänsä viikkotapaamisten sekä loma- ja pyhäpäivätapaamisten puitteissa. Käräjäoikeus määräsi, että lapset A, B ja C jäävät edelleen vanhempiensa yhteishuoltoon. Käräjäoikeus määräsi myös lapsi D:n vanhempiensa yhteishuoltoon. Lapset määrättiin asumaan äidin luo ja tapaamaan isää siten, että lapset A, B ja C tapaavat isää parittomilla viikolla keskiviikosta kello 16 sunnuntaihin kello 18. Lapsi D:n kohdalla tapaamisoikeus määrättiin ensin parin tunnin ajan muutaman kerran viikossa, ja tapaamisoikeus laajenee portaittain lapsi D:n kasvaessa.

6 Lapsen asuminen ja tapaamisoikeus oikeuskäytännössä

Tuomioistuin voi vanhemman hakemuksesta päättää lapsen asuinpaikasta. Jos vanhemmat asuvat erillään, lapsi voidaan määrätä asumaan toisen vanhempansa luo, sijaishuoltajan luo tai vuoroasumaan molempien vanhempiensa luo. Tuomioistuimen lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun tulee perustua aina kokonaisvaltaiseen harkintaan lapsen edusta. Ratkaisun tulee turvata lapselle vakiintuneet olosuhteet tärkeisiin ihmissuhteisiin,

päivähoitoon, kouluun ja harrastuksiin liittyen. Lapsenhuoltolaki ei anna lapselle itsemääräämisoikeutta häntä itseään koskevassa asumiseen liittyvässä asiassa, mutta lapsen mielipide ja toivomukset tulee kuitenkin selvittää.¹¹⁵

Pienten lasten kohdalla erotilanteessa on yleensä lapsen edun mukaista, että arkirutiinit ja hoiva jatkuvat mahdollisimman samalaisina kuin ennenkin. Kun ratkaistaan pienen lapsen asumista, lapsen ikä ja kehitystaso ovat merkittäviä kriteereitä. Alle kolmevuotiaan lapsen erottaminen ensisijaisesta hoitajastaan voi aiheuttaa hylkäämiskokemuksen ja vahingoittaa lapsen perusturvallisuuden tunnetta. Jos pieni lapsi on ollut pääasiassa vain toisen vanhemmansa hoidossa, lapsen edun mukaista on yleensä säilyttää tämä kaikkein läheisin ihmissuhde, ellei sen muuttamiseen ole erityisen painavaa syytä.¹¹⁶

Tuomioistuinratkaisua hakevat vanhemmat tarvitsevat usein selkeän ja yksityiskohtaisen päätöksen, jotta tapaamisoikeus toteutuisi ilman konflikteja. Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että tapaamisoikeus kirjataan tuomioistuimen ratkaisuun usein esimerkiksi siten, että lapsi on oikeutettu tapaamaan äitiään tai isäänsä joka toinen viikko tai viikonloppu tuomioistuimen päätöksessä määrätystä päivästä. Tapaamiset voidaan kirjata myös parillisina tai parittomina viikonloppuina esimerkiksi siten, että tapaaminen alkaa perjantaina kello 18 ja päättyy sunnuntai-iltana kello 20. Kellonaikojen kirjaaminen tapaamisratkaisuun on tavanomaista. Näyttää siltä, että mitä riitaisempia vanhemmat ovat, sitä yksityiskohtaisempi tapaamisratkaisu tarvitaan. Tapaamispäätökseen voidaan kirjata myös vanhempien yhteydenpitomuodon, jos vanhempien keskinäisessä kommunikoinnissa on vakavia haasteita. Mikäli tapaamiset tapahtuvat ulkomailla, ne ajoittuvat usein lapsen loma-aikoihin.¹¹⁷

6.1 Vuoroasuminen

Lähes 30 % eroperheiden lapsista vuoroasuu. Vuoroasuminen on yleisintä 3-12 -vuotiaiden kohdalla, mutta myös tätä nuoremmat ja vanhemmat lapset vuoroasuvat.¹¹⁸ Lapsella voi vuoroasumistilanteessakin olla vain yksi kotikunta ja virallinen asuinpaikka, vaikka hän asuisi vuorotellen kummankin vanhemmansa luona. Vuoroasumista ratkaistaessa tuomioistuimen tulee huomioida ratkaisun vaikutus lapsen kotikuntalain (201/1994) mukaiseen asuinpaikkaan. Tuomioistuin määrää, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.¹¹⁹ Oikeuskirjallisuudessa on asetettu edellytyksiä vuoroasumisen käytännön ratkaisuille ja vanhempien yhteistyölle. Vanhempien tulisi olla yhteistyökykyisiä ja ottaa huomioon lapsen tarpeet. Olisi

¹¹⁵ Hakalehto 2018, 195.

¹¹⁶ HE 88/2018 vp, 57.

¹¹⁷ Peuralahti 2012, 46-49.

¹¹⁸ Miettinen, Hakovirta, Saarikallio-Torp, Haapanen, Kurki, Kalliomaa-Puha, Sihvonen, Heinonen & Kivistö 2020, 40-41.

¹¹⁹ HE 88/2018 vp, 20, 46.

hyvä, etteivät vanhemmat asuisi kovin kaukana toisistaan. Myös lain esitöissä kiinnitetään huomiota vanhempien kykyyn keskinäiseen yhteistyöhön, vanhempien asuntojen välimatkaan ja lapsen mahdollisuuteen käydä samaa päiväkotia tai koulua¹²⁰.¹²¹ Elleivät nämä edellytykset täyty, ratkaisua ei yleensä pidetä lapsen edun mukaisena.¹²² Lapsenhuoltolakia uudistettaessa kiinnitettiin huomiota myös siihen, tulisiko vuoroasumiseen liittyen tehdä muutoksia myös sosiaalietuuksien määräytymiseen vuoroasumistilanteessa. Muutoksia sosiaalietuuksiin ei kuitenkaan tuolloin tehty.¹²³

Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan KHO 2006:10, että oikeus ilmaiseen koulukuljetukseen koskee vain väestökisteriin merkityn asuinpaikan ja koulun välistä matkaa. Kunta ei ole velvollinen järjestämään kuljetusta toisen vanhemman luota kouluun. Maksuton koulukuljetus myönnetään lähtökohtaisesti oppilaan väestökisteriin merkityn virallisen kotiosoitteen ja lähikoulun väliselle matkalle, vaikka lapsi vuoroasuisi molempien vanhempiensa luona.

Ongelmia voivat aiheuttaa tiedonsaanti lasta koskeissa asioissa, koulukuljetukset, asumistuki ja sosiaaliturva.¹²⁴ Helsingin käräjäoikeuden oikeustapauksista kävi ilmi, että vanhemmat riitelevät siitä, kumman koti on lapsen virallinen osoite, ja riidoissa on nähtävissä sekä emotionaalinen että taloudellinen, eli lapsilisiä, asumistukea ja muita sosiaalietuuksia koskeva aspekti. Vaikka vuoroasuminen ei vaikuta tällä hetkellä sosiaalietuuksien määräytymiseen, tuomioistuin voi lapsenhuoltolain 9 a §:n perusteella määrätä tarpeen mukaan, miten vuoroasumiseen ja tapaamisiin liittyvät kuljetus- ja matkakulut jakautuvat vanhempien kesken¹²⁵.

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 2022:68, ettei ilmaisen koulukuljetuksen saaminen ollut riittävä peruste määrätä vuoroviikoin vanhempiensa luona asuvien lasten viralliseksi asuinpaikaksi kauempana, 35 kilometrin päässä koulusta asuvan vanhemman kotia. Samassa kunnassa asuvien A:n ja B:n lapset oli määrätty vanhempiensa yhteishuoltoon ja asumaan vuoroviikoin kummankin vanhemman luona. B asui 35 kilometrin päässä lasten lähikoulusta ja vaati, että lasten viralliseksi asuinpaikaksi määrätään hänen kotinsa, koska tällöin kunta olisi velvollinen järjestämään lapsille maksuttoman koulukuljetuksen ja iltapäivätoimintaa. Korkein oikeus katsoi, että lapsen virallista asuinpaikkaa määrättäessä keskeisin harkintaperuste oli lapsen etu. Oikeus ilmaiseen koulukuljetukseen ei ollut yksinään riittävä peruste määrätä lasten virallinen asuinpaikka kauempana lähikoulusta asuvan vanhemman luokse.

¹²⁰ HE 88/2018 vp, 56.

¹²¹ Kurki-Suonio 2021, 160.

¹²² Kurki-Suonio 2021, 158.

¹²³ HE 88/2018 vp, 20.

¹²⁴ Miettinen ym. 2020, 110-111, 131-136.

¹²⁵ HE 88/2018 vp, 20.

Kysymykseen, mitä on kohtuullinen välimatka vanhempien kotien tai koulun välillä, ei ole yksiselitteistä vastausta. Tätäkin seikkaa punnitaan tapauskohtaisesti lapsen edun näkökulmasta. Vuoroasuminen ei aina toimi, vaikka vanhemmat asuivat samassa kaupungissa, eli suhteellisen lähellä toisiaan.

Helsingin kärjäoikeus punnitsi vuoroasumista vuonna 2019 vireille tullessa asiassa H 19/23663. Aikaisemman päätöksen 17/35812 mukaan lapsi oli vanhempiensa yhteishuollossa, asui isän luona ja tapasi äitiään vuoroviikoin. Olosuhdeselvityksen ja vanhempien kertoman mukaan vuoroviikkoasuminen ei toiminut käytännössä äidin kodin sijainnin ja liikenneyhteyksien vuoksi. Lapsen kouluun kulkeminen äidin luota oli hankalaa, eikä äiti siksi kyennyt toteuttamaan lapsen viikoittaista oleskelua luonaan vuoroviikoin, vaikka vanhemmat asuivat samassa kaupungissa. Vanhemmat olivat valmisteluistunnossa yksimielisiä lapsen tapaamisoikeudesta loma-aikoina ja juhlapyhinä, mutta äiti vaati, että lapsi määrättäisiin asumaan hänen kanssaan. Lapsi oli asunut vanhempien eron jälkeen vuodesta 2016 isän luona ja käynyt ensin päiväkotia ja sitten koulua isän kodin läheisyydessä. Myös lapsen harrastukset ja kaverisuhteet olivat isän kodin läheisyydessä. Kärjäoikeus katsoi esitetyn näytön perusteella, että lapsen etu on, ettei hänen vakiintunutta elämäpiiriään muuteta. Kärjäoikeus määräsi lapsen edelleen vanhempiensa yhteishuoltoon, asumaan isän luona ja tapaamaan äitiä parillisten viikkojen torstaista koulun päättymisestä maanantaihin koulun alkamiseen. Loma-ajoista ja juhlapyhistä kärjäoikeus määräsi vanhempien sopimalla tavalla. Äiti määrättiin maksamaan lapselle elatusapua.

Joissakin tapauksissa tuomioistuin saattaa määrätä vuoroasumisen, vaikka lapsen vanhemmat asuivat kaukana toisistaan. Tutkimusaineistosta nousi kaksi tapausta, jossa vanhempien kotien etäisyys oli poikkeuksellisen suuri. Toisessa tapauksessa lapsi vuoroasui Suomessa ja Saksassa ja toisessa tapauksessa Suomessa ja Norjassa. Asumiseen, jossa vanhempien kodit sijaitsevat eri maissa, kaukana toisistaan liittyi haasteita, mutta kahden yksittäistapauksen perusteella ei voi tehdä vielä vuoroasumista koskevia yleistyksiä.

Helsingin kärjäoikeuden käsittelemässä asiassa H 20/31302 vanhemmat erosivat vuonna 2016, kun lapsi oli kolmevuotias. Vanhemmat olivat sopineet, että lapsi on vanhempiensa yhteisessä huollossa, asuu äidin luona ja tapaa isää. Äiti muutti vuonna 2019 töihin Norjaan. Lapsi kävi alkuun vuorokuukausina päiväkotia Suomessa ja Norjassa. Sittemmin vanhemmat eivät enää kyenneet sopimaan lapsen luonapidosta ja asiaa käsiteltiin asiantuntija-avusteisessa sovittelussa syksyllä 2019 ja keväällä 2020. Sopimuksilla vahvistettiin, että lapsen aika jaettiin puoliksi, ensin kahden viikon sitten 3-4 viikon jaksoihin Suomessa ja Norjassa. Syksyllä 2020 isä ei koronapandemiaan vedoten halunnut palauttaa lasta äidin luo Norjaan, ja kärjäoikeus antoi väliaikaismääräyksen lapsen asumisesta isän luona Suomessa. Lapsi ikävöi isän luona asuessaan äitiä. Äiti muutti loppuvuonna 2020 tapaamisoikeuteen liittyvien haasteiden ja riitaisuuksien vuoksi takaisin Suomeen, tosin työnsä

vuoksi eri kaupunkiin kuin isä. Äidin ja isän kodin välinen etäisyys oli nyt runsaat 300 kilometriä. Äiti laittoi asian uudelleen vireille Helsingin kärjäoikeudessa ja vaati, että lapsi jää vanhempiensa yhteishuoltoon, mutta määrätään asumaan hänen luokseen. Kärjäoikeuden ratkaistava pääasiallinen riitainen kysymys oli siis, kumman tasavertaisena pidettävän vanhemman luokse lapsi on määrättävä asumaan. Asiassa teetettiin kaksi olosuhdeselvitystä. Niissä kahdeksanvuotias lapsi ilmaisi haluavansa asua äitinsä luona. Selvityksissä nostettiin esiin se, että lapsen elämässä oli ollut paljon muutoksia ja olisi hyvä, että lapsen koulunkäynti sekä kaveri- ja harrastuspiiri pääsisi vakiintumaan pidempiaikaisesti. Asiaa käsiteltiin kolmen tuomarin kokoonpanolla. Helsingin kärjäoikeus määräsi ratkaisussaan helmikuussa 2022 lapsen edelleen vanhempiensa yhteishuoltoon, asumaan isän luona ja tapaamaan äitiä vanhempien sopimalla tavalla. Äiti määrättiin maksamaan elatusapua lapselle.

Kärjäoikeuden ratkaisu ei ollut yksimielinen, vaan asiasta äänestettiin. Eri mieltä ollut tuomari jätti ratkaisuun lapsen asumista koskevan oman lausuntonsa. Hän olisi halunnut antaa enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle ja määrännyt lapsen asumaan äitinsä luo. Tuomarin mukaan asumista ratkaistaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten vanhemmat ovat myötävaikuttaneet lapsen ja toisen vanhemman suhteen ylläpitoon. Lapsenhuoltolain 10 §:n nojalla harkinnassa tulisi kiinnittää huomiota vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle. Kyseisessä tapauksessa ei tullut esiin seikkoja, joiden mukaan äiti olisi yrittänyt estää tai vaikeuttaa lapsen ja isän tapaamisia tai lapsen ja isän keskinäistä suhdetta. Eri mieltä olleen tuomarin mielestä isä oli vaikeuttanut lapsen ja äidin suhdetta kieltäytyessään luovuttamasta lasta äidille. Äiti oli saanut tavata lasta vain muutamia kertoja Norjassa väliaikais määräyksen antamisen jälkeen, minkä johdosta äiti on muuttanut takaisin Suomeen. Eri mieltä ollut tuomari katsoi lapsen mielipiteen huomioimisen lisäksi, että huollon ja tapaamisoikeuden tarkoitukset ja tavoitteet toteutuisivat jatkossa paremmin lapsen asuessa äidin luona. Äiti valitti kärjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen, mutta tiedossa ei ole vielä, muuttiko Helsingin hovioikeus kärjäoikeuden päätöstä. Asia on Helsingin hovioikeuden ratkaistavana.

Asiassa H 20/7460 oli kysymys siitä, oliko lapsen edun mukaista muuttaa äidin mukana Saksaan, vai jäädä asumaan isän kanssa Suomeen. Vanhemmilla oli vuonna 2013 syntynyt lapsi. Vanhemmat olivat tehneet sopimuksen lapsen huollosta ja vuoroviikoin tapahtuvasta asumisesta vuonna 2017. Vanhemmat muuttivat erilleen syksyllä 2018 ja syksyllä 2020 äiti muutti Saksaan. Sosiaaliviranomaisten tekemän olosuhdeselvityksen mukaan molemmat vanhemmat olivat huolehtineet lapsesta, eikä olosuhteissa kummankaan vanhemman luona ollut mitään huomautettavaa. Lapsi ei ollut kuultaessa tuonut esiin, että jompikumpi vanhemmista olisi hänelle läheisempi, vaan oli ilmaissut halunsa asua ja olla tekemisissä kummankin vanhemmansa kanssa. Kärjäoikeus totesi, että näytön perusteella

vanhemmat olivat tasaveroisina vanhempia. Vuoroasuminen toteutui Suomessa vuosina 2018-2020 vanhempien sopimalla tavalla. Nyt lapsi matkusti tapaamisiin lentokoneella saattajapalveluin. Lapsen koulun aloitus Suomessa vuonna 2020 muutti kuitenkin tilanetta.

Äiti vaati ensisijaisesti yksinhuoltajuutta ja toissijaisesti, että lapsi määrättäisiin asumaan äidin luo. Isä vaati ensisijaisesti, että lapsi määrättäisiin asumaan isän luo ja toissijaisesti, että äidin vaatimus yhteishuollon muuttamisesta hylättäisiin. Käräjäoikeus käytti oikeusohjeena lapsenhuoltolakia, erityisesti lapsenhuoltolain tapaamisoikeutta koskevaa 9 §:ää ja 10 §:ää ja punnitsi, onko lapsen edun mukaista muuttaa äidin mukana Saksaan, vai jäädä asumaan isän kanssa Suomeen. Käräjäoikeus katsoi, että lapsen muuttua Saksaan vieraaseen ympäristöön ja vieraaseen kouluun ei ole pidettävä lapsen edun mukaisena. Asiaan vaikutti myös se, ettei lapsi osannut saksaa. Päätöksen perusteluissa todetaan, että käräjäoikeus pitää Saksaan muuttoon liittyviä riskejä lapsen kannalta niin merkittävinä, ettei ainakaan tässä vaiheessa ollut lapsen edun mukaista ryhtyä muutokseen. Juuri nyt ei ole lapsen edun mukaista vaihtaa asuinmaata. On tärkeää, että lapsella on mahdollisuus olla mahdollisimman paljon yhteydessä kumpaankin vanhempansa, vaikka vanhemmilla onkin jatkossa eri asuinmaa. Vanhemmilla ei ollut erimielisyyttä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta lähivanhemmuuden ollessa isällä. Käräjäoikeus määräsi, että lapsi jää vanhempiensa yhteiseen huoltoon, asumaan isän luo Suomeen ja tapaa äitiä koulun loma-aikoina. Äiti oli tyytymätön päätökseen ja valitti siitä hovioikeuteen.

Tuomioistuin voi myös poiketa vanhempien vaatimuksista, jos se on lapsen edun mukaista. Vaasan hovioikeus totesi ratkaisussaan VaaHO 2021:255, ettei tuomioistuin ole lapsiasiasa ehdottoman sidottu asianosaisten vaatimuksiin, vaan poikkeaminen vanhempien vaatimuksista on mahdollista, jos lapsen etu sitä edellyttää. Kyseisessä tapauksessa vanhemmat eivät olleet vaatineet vuoroviikkoasumista. Hovioikeuden tulkinnan mukaan riita-asioissa noudatettava määräämisperiaate ei estänyt arvioimasta vuoroviikkoasumista viran puolesta, kun sille oli painavat perusteet lapsen edun näkökulmasta.

Vanhemmat olivat eronneet vuonna 2018. Lapset olivat eron jälkeen vanhempiensa yhteisessä huollossa ja asuivat vuoroviikoin kummankin vanhempansa luona, mutta asumisesta tai tapaamisoikeudesta ei ollut tuomioistuimen päätöstä tai vahvistettua sopimusta. Molemmat vanhemmat olivat vaatineet Keski-Suomen käräjäoikeudelta lasten yksinhuoltoa ja lasten asumista luonaan. Käräjäoikeus oli määrännyt lapset vanhempien yhteishuoltoon, asumaan äidin luo ja tapaamaan isää vuoroviikoin keskiviikosta sunnuntaihin. Isä valitti Vaasan hovioikeuteen ja vaati käräjäoikeuden päätöksen kumoamista, lasten yksinhuoltoa ja lasten määräämistä asumaan hänen luokseen siten, että äidille myönnettäisiin tietojensaantioikeus lasten asioista. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä siten, että lapset ovat edelleen vanhempiensa yhteishuollossa, mutta asuvat vuorotellen viikon

kummankin vanhempansa luona. Vaasan hovioikeus perusteli ratkaisuaan lasten edulla ja sillä, että vuoroasuminen turvaisi parhaiten lapsille oikeuden luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde kumpaankin vanhempansa vanhempien keskinäisestä riitaisuudesta huolimatta. Asiassa teetetyn olosuhdeselvityksen mukaan 9- ja 12-vuotiaat lapset olivat itse vuoroviikkoasumisen kannalla, eikä heidän mielipidettään tullut hovioikeuden perustelujen mukaan sivuuttaa.

6.2 Lapsen ikä ja mielipiteen painoarvo

Lapsenhuoltolaki ei lähtökohtaisesti anna lapselle itsemääräämisoikeutta häntä itseään koskevassa asumiseen tai tapaamisoikeuteen liittyvässä asiassa. Lapsenhuoltolain 11 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja huomioitava lapsen omat toivomukset ja mielipide. Lisäksi on huomioitava lapsen luonne, taipumukset ja mahdolliset erityistarpeet. Lapsen oma kertomus kuvaa hänen läheissuhteitaan ja kokemuksiaan, ja on osa lapsen edun arviointia. Lapsen mielipiteelle annettava painoarvo on kuitenkin sidoksissa lapsen ikään ja kehitystasoon.¹²⁶ Mikäli muualla asuva vanhempi ei halua tavata lasta, ei tapaamisoikeutta voida kuitenkaan toteuttaa väkisin. Lapsen kanssa asuva lähivanhempi ei voi siis vaatia tapaamisen täytäntöönpanoa, jos lasta tapaava vanhempi laiminlyö tapaamisia, eikä lapsi voi alaikäisenä ja vajaavaltaisena vaatia itse tapaamisoikeuden toteuttamista.¹²⁷

Korkein oikeus linjasi ratkaisullaan KKO 2004:118, ettei neljävuotias lapsi voi päättää itse, milloin haluaa tavata isäänsä. Neljävuotias on liian pieni päättämään, eikä ole lapsen edun mukaista, että vastuu tapaamisista ja niiden toteutumisesta jää vanhempien välisen ristiriitojen seurauksena lapselle. Lapsen ei pitäisi jäädä riitakapulaksi vanhempien välille. Korkein oikeus katsoi, ettei Turun hovioikeuden asiassa aikaisemmin tekemä ratkaisu ollut lapsenhuoltolain tarkoituksen mukainen eikä täytäntöönpantavissa. Korkein oikeus kumosi hovioikeuden ratkaisun ja palautti asian käsiteltäväksi uudelleen.

Mitä vanhempi lapsi on, ja mitä selkeämmin hän ilmaisee oman itsenäisen tahtonsa, sitä painavammin lapsen mielipide huomioidaan. Auvinen havaitsi väitöstutkimuksessaan, että tuomioistuimet alkoivat antaa painoarvoa jo kouluikäisten, 7-9 -vuotiaiden lasten mielipiteille ja toivomuksille¹²⁸. Alle kouluikäisten ja teini-ikäisten lasten mielipiteillä on erilainen painoarvo, mikä kävi ilmi myös tutkimusaineiston oikeustapauksista.¹²⁹

¹²⁶ HE 88/2018 vp. 18.

¹²⁷ Peuralahti 2012, 30.

¹²⁸ Auvinen 2006, 415.

¹²⁹ Peuralahti 2021, 85.

Helsingin kärjäoikeus kuuli henkilökohtaisesti 14-vuotiasta lasta asumiseen ja isän tapaamiseen liittyen asiassa HP 19/64254. Ratkaisun perusteluissa todettiin: ”Äiti tai viranomaiset eivät voi pakottaa 14-vuotiasta poikaa tapaamaan isäänsä, koska kyse on lapsen oikeudesta tavata isäänsä ja koska jo 12-vuotiaat lapset katsotaan olevan riittävän vanhoja päättämään, menevätkö he tapaamiseen vai eivät”.

Kyseessä oli vaikea huoltoriita ja kärjäoikeus käsitteli tapausta kolmen tuomarin kokoonpanolla. Vanhemmat olivat muuttaneet erilleen loppuvuodesta 2019, jolloin äiti oli mennyt lasten A, B ja C kanssa turvakotiin ja asunut siellä muutaman kuukauden. Eron jälkeen vanhempien keskinäiset välit olivat erityisen tulehtuneet ja heidän yhteistyönsä vähäistä ja kommunikointinsa poikkeuksellisen vaikeaa ja se onnistui lähinnä perhetyöntekijöiden avustuksella. Äidin isää kohtaan tuntema katkeruus ja pelko avioliiton aikaisista tapahtumista oli ollut niin voimakasta, että hänellä oli vaikeuksia erottaa lapsiin liittyviä kysymyksiä isään kohdistuvista negatiivista tuntemuksistaan. Isällä puolestaan oli ollut heti eron jälkeen vaikeuksia omassa ja lasten arjenhallinnassa. Lapsiin kohdistunutta henkistä ja fyysistä väkivaltaa pidettiin erityisen tuomittavaa. Kärjäoikeus katsoi, että kummankin vanhemman toista kohtaan tuntema epäluottamus sekä toisen mustamaalaminen ja syyttely olivat omiaan heikentämään heidän kykyään turvata lasten tasapainoista arkea ja myönteistä suhdetta toiseen vanhempaan.

Oikeudenkäynnin aikana vanhemmat rauhoittuivat ja pystyvät erottamaan vanhempien välisiä ristiriitoja lapsiin liittyvistä asioista ja välttämään ylilyöntejä lasten kanssa. Asia tuli selvästi esille, että lapset ovat kummallekin vanhemmalle tärkeitä ja läheisiä. Lapset asuivat ensin vuoroviikoin vanhempiensa luona, mutta lapsi A ilmoitti, ettei halua mennä enää isän luokse eikä tavata isää. Kärjäoikeus katsoi, että lasten omille toiveille ja mielipiteille tuli antaa painoarvoa, ja kuuli henkilökohtaisesti lapsi A:ta.

Kärjäoikeus määräsi lapset asumaan äidin luo. Äidille vahvistettiin oikeus päättää lasten koulunkäyntiin, terveydenhoitoon, passeihin sekä harrastuksiin liittyvistä asioista. Vanhemmat päättävät yhdessä muista lasten asioista. Lapsi B:lle ja C:lle vahvistettiin oikeus tavata isää parillisten viikkojen torstaista koulun jälkeen maanantaihin koulun alkuun saakka ja parittomien viikkojen keskiviikosta koulun jälkeen torstaiaamuun koulun alkuun saakka. Lapsi A:n voimakkaan vastustuksen vuoksi lapsi A:n ja isän välille ei vahvistettu tapaamisoikeutta. Kärjäoikeus vahvisti loma-aikojen luonapidon lapsi B:n ja C:n osalta, mutta lapsi A:n osalta ei vahvistettu loma-aikojen luonapitoa, vaan lapsi A voi osallistua isän kanssa vietettäviin lomiin oman harkintansa mukaan.

Asumisjärjestelyä ratkaistaessa tärkeä huomioitava tekijä on aikajänne. Ratkaisun on turvattava huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet siihen asti, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta ja tulee täysi-ikäiseksi. Asumista koskevan ratkaisun kauaskantoisuudesta johtuen lapsen mieli-

pide ei saa välttämättä yhtä suurta painoarvoa asumisesta päätettäessä kuin tapaamisoikeudesta päätettäessä.

Asiassa H 20/37019 vanhemmat pääsivät sovintoon valmisteluistunnon jälkeen ennen pääkäsittelyä. Käräjäoikeus otti tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussaan huomioon myös 12-vuotiaan lapsen mielipiteen. Lapsi jäi asumaan äitinsä luo, mutta käräjäoikeus muutti ratkaisussaan 2.6.2021 aikaisempaa päätöstään asiassa HP 09/5073 ja Helsingin hovioikeuden päätöstä 11.5.2017 numero 587 siten, että isä selvittää ja varmistaa lapsen mielipiteen tapaamisiin liittyvissä asioissa suoraan lapsen kanssa. Isä sopii arki- ja lomatapaamisista suoraan 12-vuotiaan lapsen kanssa ja huomioi lapsen mielipiteen. Isä huolehtii myös tapaamisiin liittyvistä kuljetuksista.

Mikäli vanhemmat pääsevät käsittelyn kuluessa sopimukseen, tuomioistuimien vahvistaa yleensä vanhempien sovinnon mukaisen päätöksen, ellei se ole lapsen edun vastainen.

Asiassa HP 17/41891, jota käsiteltiin jo opinnäytetyön luvussa 5.1.2 pankkitiliin liittyen, käräjäoikeus kuuli 14-vuotiasta lasta hänen asumisjärjestelyitään koskien. Vanhemmilla oli alkoholiin liittyviä ongelmia ja lapsi oli ollut sijoitettuna isoäidin luokse avohuollon kiireellisellä määräyksellä. Käräjäoikeus kuuli lasta henkilökohtaisesti. Lapsi kertoi, että haluaa säilyttää hyvät välit molempiin vanhempiinsa ja kokeilla viikko-viikko -asumista. Vuoroviikkoasumista oli yritetty aiemmin, mutta se ei ollut toiminut, kun äiti oli retkahnut juomaan keskellä viikkoa, jolloin lapsi oli mennyt isän luo.

Vanhemmat pääsivät valmisteluistunnossa sovintoon lapsen huollosta, vuoroasumisesta ja elatusavusta, ja Helsingin käräjäoikeus päätti asian 4.12.2020 vanhempien sopimalla tavalla. Lapsi määrättiin vanhempiensa yhteiseen huoltoon ja asumaan vuoroviikoin vanhempiensa luona; parillisilla viikoilla äidin luona ja parittomilla viikoilla isän luona. Vaihtopäivä on perjantaina koulun jälkeen. Lapsen asuinpaikka on ensin isän luona ja siirtyy sitten äidin luo. Lapsen asuinpaikan siirron osalta vanhemmat sopivat, että jos äiti käyttää päihteitä, lapsen asuinpaikan siirtoa koskeva ehto on mitätön. Jos isä käyttäytyy lasta kohtaan väkivaltaisesti, tai käyttää päihteitä lapsen läsnä ollessa, lapsen asuinpaikka siirretään välittömästi toimenpitein äidin luo. Isällä on tällöin velvollisuus myötävaikuttaa lapsen asuinpaikan siirrossa. Kesälomalla lapsella on mahdollisuus viettää lomaa kummankin vanhemman kanssa kahden viikon jaksoissa. Kumpikaan vanhemmista ei maksa elatusapua, vaan huolehtii lapsen ylläpidosta omina luonapitoaikoinaan. Vanhemmat sopivat jakavansa lapsilisän puoliksi. Se vanhempi, jonka tilille lapsilisä maksetaan, huolehtii siitä, että puoliosuus maksetaan toiselle vanhemmalle kyseisen kuukauden loppuun mennessä. Lisäksi vanhemmat sopivat sitoutuvansa siihen, että lasta koskevat asiat sovitaan suoraan vanhempien kesken ilman, että lapsi on välikätenä.

6.3 Tapaamisten täytäntöönpano

Vanhemmilla on velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen¹³⁰. Lain esitöistä ilmenee, että sääntelyllä pyritään ehkäisemään sellaisia tilanteita, joissa vanhempi käyttäytymisellään vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta, tai aiheuttaa sen katkeamisen kokonaan. Jos lapsen kanssa asuva vanhempi laiminlyö myötävaikutusvelvollisuuttaan, voi lasta tapaava vanhempi hakea tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa täytäntöönpanolain mukaan.¹³¹

Täytäntöönpanolain 6 §:ssä säädetään, että täytäntöönpanohakemuksen saapuessa käräjäoikeuteen, tulee sovittelijan järjestää sovittelu. Jos sovittelu ei johda tulokseen, sovittelija laatii tuomioistuimelle sovittelukertomuksen, jossa hänen on tuotava täytäntöönpanolain 8 luvun 2 §:n mukaan esiin seikat, joilla saattaa olla merkitystä asian ratkaisemisessa. Tapaamisoikeutta koskeva päätös pannaan täytäntöön velvoittamalla toinen vanhempi sallimaan lapsen ja hakija tapaamiset. Ensisijaisena täytäntöönpanokeinona on uhkasakko, mutta lapsi voidaan täytäntöönpanolain 16 §:n 3 momentin mukaan määrätä myös noudettavaksi, jos on todennäköistä, ettei tapaaminen muuten toteudu ja tapaamiseen on lapsen edun kannalta painavia syitä.

Lapsen tapaamisoikeutta ja huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 14 §:n mukaan käräjäoikeuden on hylättävä hakemus, jos täytäntöönpano olosuhteiden muuttamisen tai muun syyn vuoksi on selvästi lapsen edun vastaista. Täytäntöönpanolain 2 §:n 1 momentin mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi on yli 12-vuotias tai muuten riittävän kehittynyt ja ilmaisee omana, itsenäisenä tahtonaan, ettei halua tavata toista vanhempansa. Lain esitöiden mukaan täytäntöönpanolain 2 §:n 2 momentin tarkoituksena on selkeyttää vastustuksen arvioinnissa huomioitavia seikkoja. Jos lapsen arvioidaan olevan niin kehittynyt, että hänen mielipiteensä voidaan huomioida ja hän vastustaa täytäntöönpanoa, viranomaisten on kiinnitettävä huomiota lapsen vastustuksessaan esittämiin syihin ja arvioitava, estääkö lapsen vastustus täytäntöönpanon. Lapsen vastustuksen on oltava perusteltu ja lisäksi viranomaisten on varmistuttava siitä, että lapsen mielipide on itsenäinen, eikä siihen ole vaikutettu taivutellulla, manipuloinnilla tai muuten epäasiallisesti.¹³²

Mikäli lapsen kanssa asuva vanhempi tai huoltaja laiminlyö velvollisuuttaan myötävaikuttaa tapaamisoikeuteen, voidaan hänelle lapsenhuoltolain 9 d §:n nojalla määrätä uhkasakko. Tuomioistuin voi velvoittaa vanhemman tai huoltajan sallimaan tapaamiset sakon uhalla ja kehottaa tapaamisten toteuttamiseksi tarvittaviin toimiin, mikäli vanhemman aikaisemman

¹³⁰ HE 88/2018 vp, 18.

¹³¹ HE 88/2018 vp, 22, 36.

¹³² HE 88/2018 vp, 67-68.

toiminnan perusteella on aihetta epäillä, ettei hän noudata tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä, eikä myötävaikuta tapaamisten toteutumiseen.¹³³

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 18 §:n 1 momentin mukaan uhkasakko asetetaan määrältään kiinteänä. Saman pykälän 2 momentin mukaan uhkasakko voidaan kuitenkin asettaa erityisestä syystä niin, että sen suuruus määräytyy ajan kulumisen mukaan. Tällöin kyseessä on juokseva uhkasakko. Juokseva uhkasakko asetetaan määräämällä uhkasakolle kiinteä peruserä ja lisäerä jokaista sellaista päätöksessä ilmoitettavaa ajanjaksoa varten, jolloin päätöstä ei ole noudatettu. Juokseva uhkasakko voidaan asettaa enintään kuuden kuukauden ajanjaksolle asettamispäivästä laskien. Oikeuskirjallisuudessa todetaan, että juoksevaa uhkasakkoa voidaan pitää voimakkaampana pakkokeinona kuin kertaluonteista uhkasakkoa, ja siksi sen käyttäminen edellyttää erityistä syytä. Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa saattaa olla aiheellista asettaa juokseva uhkasakko, jos kertaluonteiset uhkasakot ovat jääneet tehottomiksi, tai on oletettavaa, ettei kertaluonteinen uhkasakko ole riittävän tehokas sanktio.¹³⁴

Helsingin kärjäoikeus velvoitti asiassa H 706/2022/3407 äidin sallimaan isän ja lapsen tapaamiset sakon uhalla ja määräsi uhkasakon peruseräksi 1 000 euroa ja lisäeräksi 500 euroa jokaisesta kerrasta, jona Helsingin kärjäoikeuden aikaisempaa, 16.12.2020 antama päätöstä ei noudateta. Uhkasakko asetettiin kuuden kuukauden ajanjaksolle.

Isä haki asiassa H 706/2020/1987 täytäntöönpanoa Helsingin kärjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen 20/53742. Lapsi oli tavannut isäänsä vain neljä kertaa kahden vuoden aikana. Tapaamistauko oli pitkittynyt, vaikka asiassa oli viireillä useita prosesseja ja käytössä oli ollut tapaamispaikan henkilökunnan tuki, lastensuojelu sekä täytäntöönpanosovittelu kaksi kertaa. Kärjäoikeus arvioi, ettei kertaluonteinen uhkasakko ole tapauksessa riittävän tehokas keino, joten lapsen ja isän tapaamisten toteuttamiseksi määrättiin myös juokseva uhkasakko. Äidin taloudellinen tilanne oli heikko, joten kärjäoikeus arvioi uhkasakon määräksi 500 euroa ja juoksevan uhkasakon määräksi 300 euroa jokaisesta tapaamiskerrasta, jona kärjäoikeuden päätöstä ei noudateta.

Tapaamisten ehdot voivat muuttua lapsen kasvaessa niin, että tapaamisoikeus laajenee asteittain lapsen iän myötä.¹³⁵ Tutkimuskirjallisuuden mukaan aivan pienten lasten tapaamisten tulisi olla lyhyitä, usein toistuvia päivätapauksia. Alle puolitoistavuotias lapsi voi olla liian

¹³³ HE 88/2018 vp, 21-22; Tolonen & Linnanmäki 2020, 64-65.

¹³⁴ Aaltonen 2020, 175-177.

¹³⁵ Peuralahti 2012, 34.

pieni viettämään yötä pois lähivanhempansa luota. Asiaan vaikuttaa myös se, onko lapsi asunut aikaisemmin häntä tapaavan vanhemman kanssa.¹³⁶

Asia H 706/2022/3407 tuli vireille Helsingin käräjäoikeudessa ensimmäisen kerran jo vuonna 2018 äidin hakiessa yksinhuoltajuutta. Vuonna 2017 syntynyt alle vuoden ikäinen lapsi oli tuolloin sosiaaliviraston vahvistaman sopimuksen mukaan vanhempiensa yhteisessä huollossa ja asui äitinsä luona. Äidin toissijaisena vaatimuksen oli yhteishuoltajuuden säilyttäminen siten, että äidillä olisi tehtävänjakomääräyksellä oikeus päättää yksin lapsen ruokavalioon, passiin, matkustamiseen, päivähoitoon ja koulutukseen liittyvistä asioista. Vanhempien välillä vallitsi syvä epäluottamus, välit olivat riitaiset ja kommunikatio tapahtui tekstiviesteillä. Lapsen ja isän tapaamiset olivat kuitenkin edenneet valvotuista tapaamisista tuettuihin tapaamisiin vuosina 2017-2019 ja päivätapaamisista oli siirrytty väliaikaismääräyksen antamisen jälkeen vähitellen yön yli tapahtuviin tapaamisiin. Olosuhdeselvityksen mukaan isän vanhemmuuden taidoissa ei ilmennyt huolta ja tapaamisten portaittainen laajentaminen oli perustelua. Käräjäoikeus hylkäsi äidin vaatimuksen yksinhuollosta ja toissijaiset vaatimukset tehtävänjakomääräyksestä. Käräjäoikeus totesi muun muassa, että ruokavaliota koskevat määräykset eivät ole sellaisia lain mukaisia asioita, joista käräjäoikeus voisi antaa määräyksiä. Käräjäoikeus totesi myös, että lähivanhemman tulee huolehtia siitä, että lapsen matkustusasiakirjat siirtyvät toiselle vanhemmalle, jos tämä matkustaa lapsen kanssa. Mahdollisista matkasuunnitelmista tulee ilmoittaa toiselle vanhemmalle vähintään kuukautta ennen matkaa. Käräjäoikeus päätti, että lapsi jää vanhempiensa yhteishuoltoon ja tapaamisia isän kanssa lisätään porrastetusti. Äiti ilmoitti tyytymättömyyttä koko päätökseen, muttei saanut jatkokäsittelylupaa. Äiti esti lapsen ja isän tapaamiset ja teki isästä aiheettoman lastensuojeluilmoituksen. Isä haki täytäntöönpanoa käräjäoikeuden päätöksen 20/73986. Täytäntöönpanosovittelija tuli siihen tulokseen, ettei lapsen ja isän tapaamisille ollut estettä, Helsingin käräjäoikeus määräsi päätöksen lapsen tapaamisista täytäntöön pantavaksi. Äiti laittoi asian vireille uudella hakemuksella käräjäoikeuteen. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa jälleen loppuvuonna 2022 ja alkuvuonna 2023, nyt tuomiois-tuinsovittelessa.

Mikäli uhkasakko osoittautuu tehottomaksi, on viimeisenä keinona lapsen nouto tai jopa tapaamisoikeuden poistaminen, mikäli siihen on painavia syitä ja lapsen etu edellyttää tapaamisoikeuden poistamista lapselle vahingollisena.¹³⁷

Korkein oikeus punnitsi ratkaisussaan KKO 2023:5 tapaamisoikeuden poistoa. Vanhemmilla oli vuonna 2010 syntynyt lapsi A ja vuonna 2012 syntynyt lapsi B. Lapset olivat vanhem-

¹³⁶ Peuralahti 2012, 35, Nystén 2015, 135, Aaltonen 2020, 156-160.

¹³⁷ Peuralahti 2012, 93-94.

piensa yhteishuollossa, asuivat äidin luona ja heillä oli sosiaalilautakunnan vahvistaman sopimuksen mukainen oikeus tavata isää. Äiti vaati lasten yksinhuoltajuutta ja Helsingin käräjäoikeus määräsi lapset vanhempien yhteishuollosta äidin yksinhuoltoon vuonna 2019. Tapaukseen liittyi perheväkivaltaa, ja käräjäoikeus katsoi, ettei lasten ja isän tapaamis-oikeuden vahvistaminen ollut lasten edun mukaista, eikä näin ollen vahvistanut lasten ja isän tapaamisoikeutta. Isä valitti hovioikeuteen. Helsingin hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä. Lapsilla oli trauma, koska he olivat nähneet perheväkivaltaa. Isä oli tuomittu äidin pahoinpitelystä yhdyskuntapalveluun ja häntä epäiltiin myös lapsi B:hen kohdistuneesta pahoinpitelystä. Hovioikeus katsoi, ettei tapaamisia voitu toteuttaa edes valvottuina lasten hyvinvointia, kehitystä ja kuntoutumista vaarantamatta.

Isä valitti korkeimpaan oikeuteen ja hänelle myönnettiin valituslupa oikeudenkäymiskäärin 30 luvun 3 §:n 2 momentin 1 kohdan nojalla rajoitettuna koskemaan hovioikeuden ratkaisua tapaamisoikeuden osalta. Isä vaati valituksessaan, että lapsille vahvistetaan oikeus tavata isää. Korkeimmassa oikeudessa kysymys oli siitä, oliko lasten edun mukaista muuttaa sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta ja poistaa lasten oikeus tavata isäänsä.

Kysymykseen sovellettiin lapsenhuoltolain 2 §:n tapaamisoikeutta koskevia säännöksiä, 9 b §:n tuettuja ja valvottuja tapaamisia ja valvottuja vaihtoja koskevia säännöksiä, 10 §:n huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemista koskevia säännöksiä, 12 §:n sopimuksen ja päätöksen muuttamista koskevia säännöksiä sekä perhe-elämän suojaa koskevia kansainvälisiä sopimuksia. Lapsenhuoltolain 1 §:n 2 momentin mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Säännös pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklan 1 kappaaleeseen, joka edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät asianmukaisesti toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta. Lapsenhuoltolain 10 §:n 3 momentin mukaan tehtäessä ratkaisua lapsen tapaamisoikeudesta, on otettava huomioon velvoite suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Korkein oikeus käytti oikeusohjeena lapsenhuoltolain lisäksi myös hallituksen esitystä HE 88/2018 ja lakivaliokunnan mietintöä LaVM 12/2018 arvioidessaan lapsen suojaamista väkivallalta.

Korkein oikeus on aikaisemmassa ratkaisussaan KKO 2007:71 todennut, että jos tapaavan vanhemman olosuhteiden tai käyttäytymisen vuoksi on vaarana, että vanhempi vahingoittaa lasta, tai jos tapaamisesta on muunlaista vaaraa lapsen kehitykselle, tapaamisoikeus ei ole lapsen edun mukainen. Tapaamiset tulisi järjestää valvotusti, jos valvonnalla voidaan poistaa lapseen kohdistuva uhka tai vaara. Viimesijaisena keinona voidaan poistaa lapsen oikeus tavata vanhempansa. Valvottujen tapaamisten ja tapaamisoikeuden poistamisen tulisi kuitenkin olla väliaikaisratkaisuja.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon täydellinen estäminen on mahdollista vain poikkeuksellisissa olosuhteissa. Sen vuoksi viranomaisten tulee arvioida, voidaanko yhteydenpitoa rajoittaa vähemmässä määrin, esimerkiksi kieltämällä yhteydenpito tietyksi määräajaksi, tai sallimalla valvotut tapaamiset (Vojnity v. Unkari, 12.2.2013, kohdat 41-43). Vanhemmalla ei ole Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan nojalla oikeutta vaatia sellaisia toimenpiteitä, joista aiheutuisi haittaa lapsen terveydelle ja kehitykselle (Suur v. Viro, 20.10.2020, kohdat 76 ja 79 ja niissä viitattu oikeuskäytäntö). Lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon turvaaminen voi olla ristiriidassa sen kanssa, että lasta on tarve suojella riskiltä joutua väkivallan tai muun lapsen terveyttä ja kehitystä uhkaavan menettelyn kohteeksi. Tällaisissa tilanteissa on punnittava eri tekijöitä toisiinsa lapsen edun mukaisen ratkaisun löytämiseksi. Jos vanhemman tapaamisesta on vaaraa lapsen tasapainoiselle kehitykselle, eikä lapseen kohdistuvaa uhkaa tai vaaraa voida poistaa tapaamisten valvonnalla, voidaan viimesijaisena keinona poistaa lapsen oikeus tavata vanhempaansa väliaikaisesti. Lapset olivat ilmoittaneet, etteivät halua tavata isää, tai pitää tähän yhteyttä isän väkivaltaisen käytöksen ja pelon vuoksi, eli lasten mielipide puolsi osaltaan tapaamisoikeuden epäämistä. Molemmat lapset olivat oireilleet voimakkaasti, heillä oli neuropsykiatrisia häiriöitä. Lapsilla oli ollut lastenpsykiatrinen hoitokontakti ja he olivat olleet lastensuojelun asiakkaita. Lapsi A oli ollut myös kiireellisesti sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Tilannetta punnitessaan Korkein oikeus katsoi, että lasten ja isän väliset valvotutkin tapaamiset kuormittivat lapsia psyykkisesti ja vaaransivat heidän tasapainoisen kehityksensä. Tässä tapauksessa oli lasten edun mukaista poistaa heidän oikeutensa tavata isää. Korkein oikeus ei muuttanut Helsingin käräjäoikeuden ja hovioikeuden ratkaisua tapaamisoikeuden poistamisesta.

7 Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Mikäli molemmat vanhemmat hakevat yhteishuoltoa, tai pääsevät prosessin aikana yhteisymmärrykseen yhteishuollosta, määrää tuomioistun yhteishuoltajuuden, ellei siihen ole lapsen edun kannalta painavaa estettä. Käräjäoikeuden ohjaus yhteishuoltoon vaikutti tutkimusaineiston valossa melko vahvalta. Riitaisten vanhempien yhteishuoltoa tukee muun muassa se, että he ovat ennen eroaan jakaneet huolto- ja hoitovastuun lapsesta, he ovat yhtä mieltä lapsen elämän tärkeistä kysymyksistä kuten terveydenhuollosta tai koulutuksesta ja että he kykenevät riidoistaan huolimatta keskustelemaan ja sopimaan lapsen asioista. Riitaisetkin vanhemmat saattavat olla yhtä mieltä huoltomuodosta, vaikka kiistelevät lapsen asumisesta, elatuksesta ja tapaamisoikeudesta.

Yksinhuoltajuutta haetaan usein tilanteissa, joissa toinen vanhemmista vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista. Kun lapsen asioista sopiminen ei onnistu vanhempien keskinäisen riitai-

suuden vuoksi, yksi ratkaisuvaihtoehto on tehtävänjakomääräys, jolla tuomioistuin antaa toiselle vanhemmalle oikeuden päättää yksin tietyistä lapsen asioista. Kaikki asiat, esimerkiksi alaikäisten pankkiasiointiin liittyvät ongelmat huoltoriitojen yhteydessä, eivät ratkea välttämättä tehtävänjakomääräyksellä. Pankkiasiointia käsiteltiin luvussa 5.1.2, ja opinnäytetyötä tehdessä heräsi ajatus, että lakiin tarvittaisiin yksityiskohtaisempaa sääntelyä asiasta, pykälä, joka mahdollistaisi pankkitilin avaamisen ja pankkikortin myöntämisen lapselle, vaikei vanhempien keskinäinen yhteistyö toimi.

Helsingin käräjäoikeus määräsi yksinhuoltajuuden lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa yhteishuoltajuus ei toiminut, eikä turvannut lapsen etua. Jotta tuomioistuin muuttaisi aikaisempaa huoltopäätöstä yhteishuollosta yksinhuoltoon tai yksinhuollosta yhteishuoltoon, syynä pitää olla merkittävä muutos lapsen olosuhteissa ja huoltomuodon muutoksen pitää olla lapsen edun, ei vanhemman edun mukainen. Perusteena yksinhuoltajuuden määrittämiselle oli esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu, vanhemman vakava päihde- tai mielenterveydenongelma, lapseen tai toiseen vanhempaan kohdistunut väkivalta tai vanhempien välinen pitkäaikainen ja korjaamaton riita.¹³⁸ Käytännön yhteistyön esteeksi muodostui myös se, että vanhemmat asuivat eri maissa, eikä heidän välillään ollut keskusteluyhteyttä¹³⁹.

Kynnys yksinhuoltoon ei ollut aina sama eri-ikäisten lasten kohdalla. Yksinhuoltoa haettiin usein pienempien lasten kohdalla. Kun lapset lähestyvät täysi-ikäisyyttä, ei yksinhuollolle ole välttämättä enää tarvetta, vaikka vanhemmat olisivatkin erimieleisiä, sillä lapset voivat päättää jo itse monista itseään koskevista asioista. Esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen vanhemmista vaatii, että lapsi menee peruskoulun jälkeen lukioon ja toinen ammattikouluun, nuori voi vaikuttaa itse koulutusvalintaansa. Tutkimusotos oli tosin sen verran pieni ja alueellisesti Helsingin seudulle painottuva, ettei sen pohjalta voi vetää mitään kovin yleispäteviä johtopäätöksiä.

Vaikka vuoroasuminen on yleistynyt ilmiönä ja arviolta lähes 30 % eroperheiden lapsista vuoroasuu¹⁴⁰, ei ilmiö näkynyt yhtä yleisenä tutkimusaineiston riitaisissa tapauksissa. Käräjäoikeus ei voinut ratkaista vaikeimpia asumis- ja huoltoriitoja määräämällä vuoroasumista, sillä vuoroasuminen edellyttää vanhempien yhteistoimintaa lapsen asioissa, jotta ratkaisu olisi lapsen edun mukainen. Vuoroasumisen vaikutus lapsen hyvinvointiin ja sosiaalietuuksien määrätymisperusteiden arviointiin kaipaisi lisätutkimusta. Näitä seikkoja ei ollut mahdollista selvittää tämän opinnäytetyön puitteissa, mutta vuoroasumisen vaikutukset sopisivat jatko-tutkimusaiheeksi.

¹³⁸ Hakalehto 2018, 182-183, 187-189 ja 196.

¹³⁹ Aaltonen 2020, 28-32.

¹⁴⁰ Miettinen ym. 2020, 40.

Huoltoriidan pitkittyminen ei ole yleensä koskaan lapsen edun mukaista. Kroonisissa huoltoriidoissa, joissa vanhempien pitkäaikainen ja sovittamaton riitely on johtanut oikeudenkäyntikierteeseen, on yleensä teetetty olosuhdeselvitys jossakin vaiheessa asian käsittelyä. Mikäli vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla, on selvityksiä saatettu tehdä kaksi eri hyvinvointialueilla. Yleensä muutakin aineistoa, kuten lääkärinlausuntoja ja lastensuojeluilmoituksia on kertynyt runsaasti. Mikäli perheen olosuhteet ovat muuttuneet merkittävästi, on tärkeää selvittää uudet vallitsevat olosuhteet. Loputon selvitysten tilaaminen ei kuitenkaan enää välttämättä tuo uutta tietoa asiaan, vaan ainoastaan pitkittää käsittelyä. Lapsiasiat käsitellään kiireellisinä, mutta huoltoriidan käsittely Helsingin käräjäoikeudessa kestää tällä hetkellä keskimäärin puoli vuotta ilman olosuhdeselvitystä. Tutkimusaineistosta käy ilmi, että mikäli asiassa tilataan selvitys hyvinvointialueelta, menee käsittelyyn yli vuosi, sillä olosuhdeselvityksen tekeminen kestää pääkaupunkiseudulla sosiaalitoimen ruuhkautuneen tilanteen vuoksi noin 6-10 kuukautta. Muut mahdolliset lisäselvitykset pidentävät käsittelyaikaa. Myös keskeneräinen rikostutkinta oli syy odottaa ennen lopullisen huoltoratkaisun tekemistä. Muutoksenhakumenettely ja tapaamisoikeuden täytäntöönpano merkitsevät huoltoriidan käsittelyn olennaista pitkittymistä.

Kroonistuneissa huoltoriidoissa asiat tulevat ratkaisun jälkeen usein uudelleen vireille käräjäoikeudessa uusina hakemuksina, ja vanhempien riitely voi jatkua vuosikausia, pahimmillaan lasten täysi-ikäisyyteen asti. Uudistetun lapsenhuoltolain 14 a § mahdollistaa uuden hakemuksen hylkäämisen kirjallisessa menettelyssä, jos perusteettomuus on ilmeistä. Tutkimusaineiston pohjalta vaikuttaa kuitenkin siltä, että lainkohdan soveltamisala on jäänyt käytännössä rajatuksi, koska osapuolet esittävät usein väitteitä, jotka edellyttävät tutkimista.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että prosessi saattoi pitkittyä myös tapauksissa, joissa vanhemmat etenevät sovinnollisesti. Osapuolen vaatiessa ratkaisua, tuomioistuimien tekee ratkaisun, mutta vanhempien ollessa samaa mieltä, voidaan edetä myös kokeilemalla jonkun järjestelyn toimivuutta tietyn ajan. Tutkimusaineistossa oli tapauksia, joissa vanhemmat pääsivät valmisteluvaiheessa sopuun ja asumis- tai tapaamisjärjestelyjä kokeiltiin tietyn aikaa tietyllä tavalla, mikä johti usein hyvään lopputulokseen.

Tuomarilta vaaditaan riitaisissa lapsiasioissa enemmän kärsivällisyyttä ja ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja kuin muissa jutuissa. Nämä taidot eivät riipu ainoastaan koulutuksesta, vaan myös tuomarin käytännön kokemuksesta ja persoonasta. Sama pätee avustajiin, joilla on myös merkittävä rooli huoltoriidoissa.¹⁴¹ Vaikka avustaja edustaakin päämiestään, hänen tulisi pysytellä ulkopuolisena vanhempien välisissä riidoissa. Avustajan tulisi muistuttaa päämiestään lapsen edusta ja siitä, että oikeudessa ollaan hakemassa ratkaisua riitatilanteesta eteenpäin,

¹⁴¹ LaVI 15/2005 vp-MINS 3/2005, vp 2-3.

ei kosta tai vanhemman henkilökohtaista voittoa, jos se pääsee päämieheltä unohtumaan. Vanhempi, joka kokee itsensä huoltoriidan hävinneeksi osapuoleksi, saattaa käynnistää uuden prosessin pienestäkin syystä. Avustajan ei pidä lähteä syventämään vanhempien välistä riitaa millään tavalla omalla toiminnallaan. Avustajan olisi päinvastoin hyvä yrittää suitsia joskus hyvinkin riitaista päämiestä. Joskus riitaiset vanhemmat vaihtavat avustajaa, kunnes löytävät itselleen mieleisen, heidän vaatimuksiaan ajavan henkilön.¹⁴²

Tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota myös oikeusapuun ja ulosoton turvaosaan. Maksuton oikeusapu mahdollistaa toistuvan prosessien vireille laiton oikeusavun turvin. Ulosoton suojaisuus tekee myös tavallaan oikeuden päätökset tehottomiksi estäessään uhkasakkojen ulosmittaamisen.¹⁴³

On kaikkien etu, että vanhemmat pääsisivät yhteisymmärrykseen mahdollisimman varhain, eivätkä huoltoriidat syvenisi ja pitkittyisi. Vaikeissa riitatilanteissa vanhempien ohjaaminen hakemaan oikeanlaista apua voisi olla osa myös asian tuomioistuinkäsittelyä¹⁴⁴. Huoltoriidoissa ei ole yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua, vaan ratkaisuksi haetaan parhaiten lapselle sopivaa ja perheen arjessa toimivaa huoltomuotoa sekä asumis- ja tapaamisjärjestelyjä. Ratkaisun kriteerinä on arvio siitä, voiko kyseinen ratkaisu toimia lapsen ja vanhempien arjessa myös tulevana vuosina.¹⁴⁵ Oikeustapauksista kävi ilmi, että lapsen etu riippuu vanhemmista, tuomarista, olosuhdeselvittäjästä ja avustajista. Analysoitujen oikeustapausten perusteluista käy ilmi, että Helsingin käräjäoikeus punnitsee ratkaisuja nimenomaa lapsen edun kannalta.

¹⁴² Vätilä 2020.

¹⁴³ Hannuniemi 2015,103-104.

¹⁴⁴ Aaltonen 2020, 14.

¹⁴⁵ Vätilä 2020.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit:

Aarnio, A. 1989. Laintulkinnan teoria. Helsinki: WSOY.

Aarnio A. 2011, Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Aaltonen, A. 2020. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa: lapsen huolto, tapaamis oikeus ja elatus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Edita Publishing.

Aukia, J-P. 2020. Uudistettu lapsenhuoltolaki tunnistaa muuttuneen arjen. Lakimiesuutiset. Viitattu 12.12.2022. <https://juristiutiset.fi/uudistettu-lapsenhuoltolaki-tunnistaa-muuttuneen-arjen/>

Auvinen, Maija. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

de Godzinsky, V. 2014. Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksenteossa. Helsinki: Tammerprint.

Frände, D. Rautio, J. 2020. Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. 2. uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Gottberg, E. 2013. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 7. ajantasaistettu painos. Turku: Turun yliopisto.

Hakalehto, S. 2016. Lapsen edun arviointi korkeimman oikeuden perheoikeudellisissa ratkaisuissa. Defensor Legis 3/2016, sivut 427-445.

Hakalehto, S. 2018. Lapsioikeuden perusteet. Helsinki: Alma Talent.

Hakalehto, S. & Toivonen, V. 2021. Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä. Teoksessa Lapsen oikeudet perheessä. Helsinki: Kauppakamari.

Hannunniemi, A. 2015. Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lastenhuoltoriidoissa. Oikeussosiologinen tutkimus. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Husa, J. Mutanen, A. Pohjalainen, T. 2001. Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Helsinki: Talentum Media.
- Kurki-Suonio, K. 2021. Oikeus ja muuttuva vanhemmuus. Teoksessa Modernit perhesuhteet ja oikeus. (toim.) Weckström, K., Niemi, M., Mäki-Petäjä-Leinonen, A. & HUUHTANEN, J. Helsinki: Alma Talent.
- Linna, T. 2019. Prosessioikeuden oppikirja. 2. uusitettu painos. Helsinki: Alma Talent.
- Linnanmäki, K. 2019. Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Helsinki: Alma Talent.
- Linnanmäki, K. 2020. Riitaisuus, riidattomuus ja sovittelu lapsenhuoltoasioissa. Teoksessa Uudistunut lapsenhuoltolaki. Tolonen, H. Linnanmäki, K. Sivut 393-419. Helsinki: Alma Talent.
- Nieminen, L. 2013. Perus- ja ihmisoikeuden ja perhe. Helsinki: Talentum.
- Nystén, T. 2015. Parisuhteen juridiikka. Helsinki: Kauppakamari.
- Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus. Helsinki: Helsingin seudun kauppakamari.
- Silvennoinen, E. 2020. Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies; 234.
- Sormunen, M. 2021. The Best Interests of the Child in Human Rights Practice: An Analysis of Domestic, European and International Jurisprudence. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Toivonen, V. 2017. Lapsen oikeudet ja oikeusturva, Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Helsinki: Alma Talent.
- Tolonen, H. 2020. Epämuodollinen oikeudenkäynti? Prosessin peruspilarit uudistetun lapsenhuoltolain näkökulmasta. Teoksessa Uudistunut lapsenhuoltolaki. Tolonen, H. Linnanmäki, K. Sivut 299-344. Helsinki: Alma Talent.
- Tolonen, H. & Linnanmäki, K. 2020. Lapsenhuoltolain lähtökohdat ja uudistetut säännökset.

Teoksessa Uudistunut lapsenhuoltolaki, Tolonen, H. & Linnamäki, K. sivut 11-296. Helsinki: Alma Talent.

Muut lähteet:

Helsingin käräjäoikeuden vuosikertomus 2020. Viitattu 3.3.2023.

<https://oikeus.fi/karajaoikeudet/helsinginkarajaoikeus/fi/index/vuosikertomukset.html>

Miettinen, A. Hakovirta, M. Saarikallio-Torp, M. Haapanen, M. Kurki, P. Kalliomaa-Puha, L. Sihvonen, E. Heinonen, H. Kivistö N. 2020. Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva. Vuoroasumisen nykytila ja merkitys etuus- ja palvelujärjestelmän kannalta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:51. Valtioneuvoston kanslia.

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke. 2014. Oikeudenkäynti lapsiasioissa. Käsittelijän opas. Laatutyöryhmän 1/2014 raportti lapsiasioiden työprosessien yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi. Rovaniemi: Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen julkaisuja.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2023. Vaativat erotilanteet ja eron jälkeinen väkivalta. Viitattu 5.5.2023.

<https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/vaativat-erotilanteet-ja-eron-jalkeinen-vakivalta>

Välilä, M. 2020. Pitkittyneet huoltoriidat ja lapsen etu. Blogikirjoitus. Viitattu 14.4.2023.

<https://ensijaturvakotienliitto.fi/blogi/pitkittyneet-huoltoriidat-ja-lapsen-etu/>

Yle. 2018. Ex-mies vei äidiltä oikeuden nähdä lapsen pankkitilin - Äiti: "Pankki neuvoi hakemaan yksinhuoltajuutta". Viitattu 12.12.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-10394022>

Virallislähteet:

HE 224/1982 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 88/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 56/2021 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen lainsäädäntöön sekä eräihin muihin lakeihin tehtävistä muutoksista hyvinvointialueiden

perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevasta lainsäädännöstä johtuen.

LaVL 15/2005 vp-MINS 3/2005, vp Lakivaliokunnan lausunto. Ministeriön selvitys lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden käsittelystä.

LaVM 12/2018 vp, Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen (HE 88/2018 vp) eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

EV 175/2018 vp, Eduskunnan vastaus hallituksen esitys (HE 88/2018 vp) eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeustapaukset:

Korkein oikeus

KKO 1992:132

KKO 2004:118

KKO 2007:71

KKO 2008:69

KKO 2012:43

KKO 2012:95

KKO 2014:93

KKO 2014:96

KKO 2022:68

KKO 2023:5

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2006:10

Hovioikeus

HelHO 2017:587

VaaHO 2021:255

HelHO 2021:507

Helsingin käräjäoikeus

H 14/12036

H 14/12036

HP 17/41891
H 18/9217
H 19/23663
H 19/56990
HP 19/64254
H 19/7502
H 20/7460
H 20/12464
H 20/16278
HP 20/19392
H 20/20504
H 20/21815
H 20/23191
H 20/2369
H 20/25179
H 20/31302
H 20/37019
H 20/37133
H 20/41073
H 20/41118
H 20/4221
H 20/42636
H 20/6853
H 20/73986
H 20/9306
H 706/2020/1987
H 706/2020/2088
H 706/2021/383
H 706/2021/3884
H 706/2021/3884
H 706/2021/4054
H 706/2021/443
H 706/2021/4809
H 706/2021/5196
H 706/2021/5196
H 706/2021/5196
H 706/2021/5229
H 706/2022/1165
H 706/2022/1403

H 706/2022/1412

H 706/2022/1412

H 706/2022/1412

H 706/2022/1764

H 706/2022/2563

H 706/2022/3216

H 706/2022/3216

H 706/2022/3305

HP 706/2022/3407

H 706/2022/3407

H 706/2022/3641

H 706/2023/471

Kuviot

Kuvio 1: Helsingin kärjäoikeudessa Aipa-järjestelmässä vuosina 2019-2022 vireille tulleet hakemusasiat, joissa päävaatimuksena on lapsen huolto. (n=808) Helsingin kärjäoikeus 10

Kuvio 2: Helsingin kärjäoikeuden Aipa-järjestelmästä poimitut ratkaisut vuosilta 2020-2022, joissa päävaatimuksena on lapsen huolto. (n=808) Helsingin kärjäoikeus.11

Kuvio 3: Lapsenhuoltoasian käsittely kärjäoikeudessa. (Mukaille Linnanmäki 2020,416.).....22